

Amtmand Poul Christian Stemann

Nogle Træk fra hans Liv og Embedstid.

Af V. Topsøe

Fader og Søn.

Poul Christian Stemann, der i 28 Aar var Amtmand i Sorø og derefter i 21 Aar Statsminister, var Søn af Gehejmerraad *Christian Ludvig Stemann*, hvis Grav findes paa Sorø gamle Kirkegaard.

Inden Regelmæssighedens Lineal tog fat paa Reguleringen af denne gamle Kirkegaard, fandtes Gehejmerraadens Gravsten som Kirkegaardens anseelige Midtpunkt; Gravstedets Bevoxning er nu sløffet, men den store Gravsten staar endnu paa Gehejmerraadens Grav og fortæller, at han 1813 døde som 83aarig Olding:

»Daadrig i 56 for Landet nyttige Embedsaar
var han
Kongehusets tro Mand
hver retssindig Danneborgers Ven
og lig en Lysets Engel tilbedt af
Hustru, Børn og Frender.
Hans Enke, 10 Børn og 43 Børnebørn
begræde hans Tab;
Men ej blot disse:
Danmark sørger.«

Den gamle Gehejmerraad, der fra sine unge Aar havde siddet i Centraladministrationen, først i tyske Kancelli og Kommercekollegiet, derpaa som Finansminister og Gehejme-

---

V. Topsøe

---

statsminister, og som fra disse sidstnævnte Stillinger efter Systemskiftet i 1784 var gaaet som Amtmand til Haderslev og derfra som Overpræsident til Altona, endte sit Liv i Sorø, hvor han tilbragte sit Otium fra 1808 for at være i Nærheden af Sønnen — Amtmanden i Sorø, til hvem han var knyttet med faste Baand.

Imellem Faderens og Sønnens Løbebane er der en Parallel, ikke blot derved, at de begge under Beklædelse af tilsvarende Embeder naaede op i den højeste Top — Sønnen dog højest, men ogsaa derved, at de begge i Historien betyder Afslutningen af hver sin politiske Periode — Faderen af den Guldbergske Periode; han var fuldt ud Guldbergs Mand — Sønnen af selve Enevælden, den sidste af Frederik VI's Mænd. Begge tilhørte politisk med et strængt konservativt Livssyn Enevælden og var opfyldt af Troskab overfor Kongen og den Kongelov, de begge havde aflagt Ed paa, men begge havde ogsaa i sociale Spørgsmaal, i al Fald i deres yngre Aar, en liberal og frisindet Forstaaelse.

Til Oplysning om Faderens humane Indstilling kan det saaledes anføres, at han paa Grund af sin Interesse for Bondestandens Vel var blevet Medlem af den paa Reverdils Foranledning i 1761 nedsatte Landbokommission — senere Generallandvæsenskollegiet — og der foreligger Udtalelser fra ham, der viser, at han allerede dengang tog Sigte paa den Ophævelse af Stavnsbaandet, som først de store Landbo-reformer langt senere skulde sætte i Værk. »Saalænge alle blegne af Forskrækkelse, naar man taler om Bondestandens Frihed, hvem tør vel saa lade sig mærke med den Overbevisning, at det vilde være til Menneskehedens Ære — —, om den danske Bonde erholdt mere Frihed eller rettere sagt nogen Frihed, hvoraf der nu ikke er Spor,« udtalte han skriftligt i Misfornøjelse med, at det kun var Smaating, der kom ud af Kommissionens Arbejde.

Poul Christian Stemann

Om Sønnens Syn i samme Retning vidner det, at han som ung Godsejer af Kronprinsens egen Haand i Landhusholdningsselskabets Møde fik overrakt Selskabets mindre Guldmedaille som Paaskønnelse for paa sit Gods at have frietaget Bøndergodset for Hoveri in natura.

Karaktermæssigt var der derimod Forskel paa Fader og Søn. Den gamle skildres fra alle Sider som en ualmindelig elskelig Mand, som altid viste Venlighed, hvor han kom, men paa den anden Side ogsaa forstod at lempe sig efter de forskellige Magthavere. Han var saaledes en af de ganske faa, der efter at have været knyttet til Struensee, for hvem han havde udarbejdet Planen til en fuldstændig Reorganisation af tyske Kancelli, til hvis Førstemand han ved denne Omordning blev udnævnt, gled over i den Guldbergske Kred. Hans Adling — der skete samtidig med Guldbergs — og hans mange Udnævnelser — sidst til Gehejmestatsminister — er Vidnesbyrd om, hvor nær han gennem Guldberg blev knyttet til Enkedronningen og Arveprinsen.

Hans Afsked som Minister kom derfor som en fuldstændig Overrumpling for ham i det berømte Statsraadmøde den 14. April 1784, da Kronprinsen efter sin Konfirmation første Gang skulde holde Gehejme-Statsraad. Ugedagen forinden havde Stemann, Guldberg og Ronsencrone modtaget Udnævnelse til som Gehejme-Statsministre at indtræde i Statsraadet, og Statsraadets Møde den 14. April skulde da begynde med, at de 3 nye Statsministre aflagde Ed paa Kongeloven. Men da Stemann som den ældste rejste sig for at gøre dette, blev han som bekendt afbrudt af den 16aarige Kronprins med Ordene: »Behag at bie lidt; jeg har først noget at tilkendegive fra min Fader,« hvorpaa Kronprinsen oplæste en af Kongen underskreven Deklaration, hvorefter Kabinetstyrelsen, som Guldberg havde skabt den, blev ophævet, Statsraadet genoprettet, og A. P. Bernstorff, Frederik Chr.

V. Topsøe

Rosenkrans, General Huth og Henrik Stampe skulde udnævnes til Statsministre sammen med de gamle: Otto Thott og Schack-Ratlou. Arveprinsen søgte at komme til Orde, men Kronprinsen havde Aandsnærværelse nok til at faa den sindssyge Konge og de to gamle Ministre, der skulde fortsætte, til at underskrive Udnævnelsen, hvorpaa Kongen løb bort til sit Gemak, og Statsraadet ophævedes. Efter Statsraadets Slutning betydedes det Stemann, Guldberg og Rosencrone og Joachim Moltke, at de skulde søge deres Afsked, og den bevægede Dag sluttede derefter med det sædvanlige Bal, hvor Kronprinsen dansede livligt, medens Enkedronningen havde Hovedpine, men dog maatte deltage sammen med den bedrøvede Arveprins. Stemanns egne Optegnelser¹⁾ slutter Beretningen saaledes:

»Ballet var et af de muntreste, man i lang Tid havde haft. Schack-Ratlou havde som en Mester ledet og ordnet alt, hvad der hørte til denne mærkelige Dag.«

Saaledes endte efter den Plan, der forud var tilrettelagt af Schack-Ratlou i Forstaaelse med Bernstorff, det Guldbergske Styre, og den Periode, der førte til Landboreformerne, begyndte. Med vanlig Blidhed modtog gamle Stemann sin Skæbne, idet han som paa Plaster paa Saaret udnævntes til Amtmand i Haderslev, medens Guldberg gik til det tilsvarende Embede i Aarhus.

I Modsætning til Faderen havde Sønnen en meget stærk Viljestyrke og udpræget Karakterfasthed, der ikke gav op overfor noget, og som viste sig baade i stort og smaat og baade overfor lav og høj. Det fortælles,²⁾ at Christian VIII engang under Samtale med sin almægtige Minister tabte Taalmodigheden overfor hans Vedholden og stampede i Gulvet, idet han udbød: »De vil da ogsaa altid have

¹⁾ Personalthistorisk Tidsskrift, 3. Rk., 6. Bd.

²⁾ P. Hjorts Breve, I, 97.

Poul Christian Stemann

Deres Vilje,« men Stemann svarede ganske roligt: »Nej, kun naar jeg bestemt tror, at just denne er til Landets og Deres Bedste.« At han ikke var til at bides med, fik hans Overordnede — navnlig Universitetsdirektionen, der var hans Foresatte som Administrator for Akademiet, tit og ofte at sande; og de underordnede havde i ham en streng Chef, der ikke kendte Pardon overfor Forsømmelser og Skødesløshed. Modsigelser taaltes ikke. Overfor Folk, der søgte ham i Embedsmedfør, havde hans Væsen en vis Brøsigthed, der ofte stødte. »Naa Mossjø, hvad vil Han?« var hans sædvanlige Tiltaleform uden Persons Anseelse.

Der mangler imidlertid ikke Træk, der viser, at denne Brøsigthed kunde dække over et varmt følende Hjerte, og at han kunde vise Forstaaelse og Hjælpsomhed overfor dem, der uden egen Skyld var kommet galt afsted. I Familiens Kreds var han højt skattet, og til Faderen var hans Forhold en sønlig Kærlighed udover det almindelige.

Den gamle Gehejmerraad boede under sit Otium i Sorø i den »Trautnerske Gaard«. Tæt ved, i den gamle Amtmandsbolig, boede en anden Ekscellence, Gehejmerraad Urne, der havde været Justitiarius i Højesteret og senere Overpræsident i København. Da Poul Christian Stemann ved Frederik VI's Salving ogsaa var blevet Gehejmerraad, husede Sorø paa een Gang 3 Ekscellencer, hvilket forlenede Byen med en vis Fornemhed med Visitter og Modtagelser; i al Fald maa det have gjort sit Indtryk,¹⁾ naar den gamle Gehejmerraad Stemanns Karet med Stadsspandet af de 4 Sorte og med Livjæger-Hansen bag paa Karet skrublede ned ad den smalle Gade for at køre Gehejmerraaden den korte Vej til Kirke om Søndagen.

Gehejmerraaden var meget feteret i Byen og afholdt. Selv i hans sidste Leveaar fejredes han paa Akademiet ved en

¹⁾ Harhoff's Breve.

V. *Topsøe*

af Amtsfuldmægtig Harhoff arrangeret Fest, hvor Hyldesten blev leveret den gamle Mand i følgende Strofer:

»Men og en Olding ej vi bør forglemme
 En Mand, som sølvkronet er.
 Held for hans gamle Dage vi istemme
 Hans Minde blir os stedse kjært.
 Held sølvkronet Olding! end mangen Gang
 han synge vil sin Konge velmeent Sang.«

Hvorpaa der blev trompetet, saa Akademiet rystede!

Poul Christian Stemanns Uddannelse.

Poul Christian Stemann blev født i København den 14. April 1764 i Faderens første Ægteskab med Augusta Müller, Datter af Bygmester i Slesvig, Major Otto Joh. Müller, som Faderen havde lært at kende, da han som ung Sekretær i tyske Kancelli ledsagede Frederik V paa Rejse i Hertugdømmerne. Familien boede i København, hvorfra et af den senere Statsministers første Barndoms minder¹⁾ var, at han, medens Moderen vaskede Familiens Tøj ude i Gaarden, blev bundet til Posten, for at Moderen kunde være i Rø under Vasken. Moderen døde, da han var 10 Aar gammel; Faderen indgik imidlertid nyt Ægteskab i 1777 med en af Juliane Maries Hofdamer, Frøken v. Schmettau, der i 5 Aar overlevede Faderen. Sønnens Opdragelse lededes af en Huslærer, men samtidig fik han særlig Undervisning i Fransk, Ridning, Dans og Tegning — i sidstnævnte Fag saa grundigt, at han endog gennemgik Akademiets Tegneskole. 1780 paabegyndte han sit juridiske Studium og tog, efter at have taget sin Examen, til Kiel og Göttingen for at fortsætte Studeringerne. Disse maa imidlertid have været meget kortvarige, thi alle-

¹⁾ Personallhistorisk Tidsskrift, 3. Rk., 6. Bd., S. 5.

Poul Christian Stemann

---

rede til Paasken 1783 er han tilbage i København, hvor han — efter at have gennemgaaet Kursus i Mineralogi og italiensk Bogholderi faar Ansættelse i Bjærgværksdirektoratet. Paa denne Konto ledsagede han Faderen, der som Finansminister og Formand i det norske Bjærgværksdirektorium skulde inspicere de norske Sølv- og Kobberværker, til Norge, og denne Rejse benyttede han til et længere Norgesophold, hvorunder han opnaaede den Ære (som 19aarig!) sammen med Faderen at blive udnævnt til Medlem af de kgl. Videnskabernes Selskab. Besøget i Norge, der strakte sig over et halvt Aars Tid, gav ham Lejlighed til at stifte Bekendtskab med de ansete norske Familier Collet og Anker, der senere kom til at spille saa stor Rolle i Norges Historie.

Faderens Afsked som Statsminister fandt Sted paa Sønens 20aarige Fødselsdag — han fejrede Dagen med at deltage i det Hofbal, der sluttede det bevægede Statsraad — han maatte nu skilles fra Faderen, der flyttede til Haderslev. Selv forblev han i Bjærgværksdirektoratet, indtil han indtraadte i Højesteret, først som Auscultant og fra 1789 efter sit fyldte 25 Aar som Assessor.

At han i saa ung Alder fik Sæde i Højesteret, skyldtes den Velvilje, Christian Colbjørnsen nærede for ham; Christian Colbjørnsen var dengang efter de store Landboreformers Gennemførelse blevet Generalprokurør og havde overordentlig stor Indflydelse i Kancelliet, men det hjertelige Forhold imellem Colbjørnsen og Stemann — begge af et iltert Temperament — fik en brat Afslutning, da Stemann i et Selskab havde udtalt sig for anerkendende om en Pièce, der tog Parti i den fanatiske Strid, som Landboreformerne havde medført imellem Colbjørnsen og Kammerherre Lüttichau. Colbjørnsen nægtede at give Stemann Haanden, og da Sagen kom for Højesteret som en Injuriesag, Colbjørnsen anlagde

V. Topsøe

imod Lüttichau for hans ganske usømmelige Udtalelser, forlangte Colbjørnsen, at Stemann under Sagen skulde vige sit Sæde.¹⁾ Fjendskabet holdt sig til Colbjørnsens Død i 1814 til Trods for, at Stemann som ung havde været en daglig Gæst i Colbjørnsens Hus.

Forinden sin Indtræden i Højesteret havde Stemann (den 5. Marts 1788) giftet sig med Cathrine Elisabeth Wasserfall, Datter af den rige Grosserer Peter Wasserfall, der paa sit Lyststed i Søllerød førte et meget selskabeligt Hus. Kort Tid efter Brylluppet erhvervede han »Benzonlund«, det nuværende Dønnerup i Holbæk Amt, men her tilbragte han og Hustruen kun Sommerferierne, medens han den øvrige Del af Aaret boede i København, naar han ikke var paa Besøg hos Faderen i Haderslev eller Altona.

Som Højesteretsdommer deltog han i Voteringen i den af Kancelliet anlagte Pressesag imod »Vækkeren« — et Stridsskrift, som Malte Bruun havde paabegyndt under den bevægede Tømmersvende Strejke i 1794. I et af de 3 Numre, hvori dette »Blad for Menigmand« naaede at udkomme, hed det: »Naar Menigmand først bliver oplyst, saa skal der ingen mere undertrykke ham. Saa skal han le ad de Skurker, som vilde indbilde ham, at Folkene er som andet Kvæg, der lader sig drive, malke, slagte ned, naar de høje Herrer faa Lyst.« I sit Votum angaaende Strafbarheden i denne Udeladelse, gik den unge Højesteretsdommer stærkt i Breschen for Frifindelse, idet han priste Censurens Ophævelse, »dette Pavedømmets og Hierachiets usle Misfoster, hvormed Pave Alexander den 6. for evig har opnaaet at brændemærke sit Minde«! Og videre siger han i sit Votum, at skal Forfatteren af Skriftet straffes, blev Bibelen da den første Bog, som maatte forbydes, thi ved ingen Bog er Folkets Begreber saa ofte mislede som ved denne.«!

¹⁾ Personallistorisk Tidsskrift, 3. Rk., 6. Bd., S. 57.

Poul Christian Stemann

Stemanns Votum viste Modighed overfor den Regering, der havde rejst Sagen, og er værd at lægge Mærke til, naar man ser hans senere Stilling overfor Pressefriheden.

Amtmanden i Sorø.

Efter at Amtmand og Overhofmester ved Akademiet Haxthausen ved sin Udnævnelse til Stiftamtmand i København 1787 var afgaaet som Amtmand i Sorø, blev den hidtilværende Amtmand i Korsør og Antvorskov Amter, Kammerherre Vilhelm Scheel midlertidigt ansat som Amtmand tillige over Sorø og Ringsted Amter, hvorimod Overhofmesterstillingen ved Akademiet ikke blev besat. Ved Plakat af 28. September 1793 blev Kongerigets Amter indskrænket fra 25 til 17, og herved blev Korsør og Antvorskov Amter sammenlagt med Sorø og Ringsted Amter til eet Amt.

Denne Sammenlægning traadte i Kraft, da Scheel gik af som Amtmand, og til det saaledes nyoprettede Sorø Amt blev Poul Christian Stemann udnævnt ved kgl. Resolution af 21. December 1798. Han var altsaa dengang 34 Aar og kom til at beklæde Embedet i 28 Aar — et bevæget Tidsafsnit i Danmarks Historie: Napoleonskrigene, Slaget paa Reden, Københavns Bombardement, 7 Aars Krigen med England, Krigene med Sverrig, de fransk-spanske Hjelpe-troppers Besættelse og til Slut Norges Afstaaelse og Statsbankerotten. Men til Trods for al denne Trængselstid blev Perioden dog ogsaa Vidne til store Reformers Gennemførelse. Med Landboreformerne var det vel foreløbig Slut, men baade Fattig- og Skolevæsenets Ordning kan dateres fra denne Periode. Samtidig udvikledes Trafikvejene ved de nye Kongevejes Anlæg, og den første Dampskibsfart tog sin Begyndelse. Paa mange Maader maatte Tiden stille Krav til sine Embedsmænd, og næppe nogen indenfor Standen besad

---

V. Topsøe

---

en saa udpræget praktisk administrativ Dygtighed som den nys udnævnte Amtmand i Sorø.

Han tog fat med stor Flid og Grundighed. Det fortælles, at han, der jo ikke fra sin tidligere Gerning besad særligt Kendskab til netop en Amtmands Anliggender, begyndte med at gennemlæse hele Reskriptsamlingen, der indeholder alle Reskripter lige fra 1660, og at dette foregik som Nattearbejde, medens Hustruen sad ved hans Side med sit Haandarbejde ofte lige til Morgensolen kastede sit Skær ind igennem Akademiets store Vinduer. I sit Kontor indførte han en minutløs Orden af saa udmærket Beskaffenhed, at A. S. Ørsted, der som Prokurør inspicerede Amterne, afgav en særlig Indberetning om Amtkontorets fortrinlige Orden i Sorø. Denne Indberetning var saa paafaldende, at Kancelliet fik Kongen til at rescribere Stemann sin allerhøjeste Tilfredshed.

Han havde en uhyre stor Arbejdskraft, og selvom han i al Fald i visse Perioder havde særdeles dygtige Fuldmægtige, tog han dog selv en Haand med i Arbejdet. Da hele Kontorpersonalet i Begyndelsen af hans Embedstid gjorde Strejke, lod han dem alle tage bort og kaldte dem ikke tilbage, da de fra »Krebsehuset« søgte Afbigt.¹⁾ Han klarede selv det hele, indtil han fik nye Folk ansat.

Et Amtskontors Opgaver dengang adskilte sig i mange Henseender fra, hvad de er i Dag. Amtsraadene oprettedes først 1841, og de Opgaver, som Amtsraadene nu varetager, skyldes en senere Udvikling, — saaledes var de store Vejes Anlæg og Vedligeholdelse henlagt til Staten, og Sygehusvæsenet endnu ikke organiseret som offentligt.

For *Fattigvæsenets* Vedkommende gælder endnu Frederik IV's gamle Betlerforordning af 1708. Paa Landet var det herefter Hovedreglen, at de fattige gik paa Omgang hos

¹⁾ Personalhistorisk Tidsskrift anførte Sted, S. 25.

Poul Christian Stemann

Bønderne; imod at arbejde for dem fik de Kosten, saaledes at en egentlig Forsorg kun fandt Sted for de gamle og Syge. Den Hjælp, disse maatte have, blev ydet af Herredskassen, der udbetalte det fornødne til Sognepræsterne i hvert Sogn, og disse maatte da aflægge Regnskab over for de Fattiginspektører, der styrede Herredskassen — nemlig Provsten, Amtsforvalteren og Herredsfogden. Det var altsaa Sognepræsterne, der direkte forestod Forsorgen. Stemann kom hurtigt til den Opfattelse, at Sognepræsterne ikke med fornøden Iver tog sig af denne Opgave, og kort efter sin Tiltræden tog han derfor Initiativ til at faa udsendt en Instrux, der indskærpede Præsterne deres Pligter. I den Skrivelse, hvormed han omsendte denne Instrux til Provsterne, benyttede han det Udtryk, at der hidtil var vist Skødesløshed og Lunkenhed fra Sognepræsternes Side. Stemanns Brev var kun beregnet paa at læses af Provsterne, men en af dem lod det gaa videre med Instruxen til Sognepræsten i Boeslunde, *Henrik Beckmann*. der geraadede i et sandt Raseri. Han overfusede Stemann og betjente sig herved af en Skrivemaade, »der maatte betage ham al Ret til Fyldestgørelse«, saa meget mere, som Fattigvæsenet i Boeslunde i 5 Aar havde været i utilbørlig Tilstand. Men ikke nok med det, Beckmann erklærede rent ud, at han fuldstændig fralagde sig Fattigvæsenet og ikke vilde indlade sig i nogen Korrespondance herom med Fattigstyrelsen. Nu reagerede Stemann. Først fik Beckmann en Mulkt dikteret og derefter Paalæg om under en Dagbøde paa 1 Skilling at fremsende sine Regnskaber og Protokoller. Et Vidnesbyrd om Pengenes Værd dengang er, at Truslen om den ene Skilling pr. Dag strax fik Præsten til at efterkomme sine Pligter. Stemann faldt dog ikke til Ro, men foranledigede, at det Bidrag til Herredskassen, som Fattiginspektionerne efter frit Skøn kunde paaligne dem, der ikke var

V. Topsøe

Gaardmænd og Husmænd (disse svarede nemlig fast 4 og 1 Skilling aarlig) for Pastor Beckmanns Vedkommende blev forhøjet fra 4 Skilling til een Rd. I sin Harme herover henvendte Beckmann sig med en personlig Klage over Stemann til Kronprinsen, men paa Kancelliets Forestilling fik han Afslag paa Klagen og i Tilgift en Misbilligelse fra allerhøjeste Sted.¹⁾

En Reform af hele Fattigvæsenet fremkom imidlertid ved Reglementet af 5. Juni 1803. Ved dette Reglement, der hviler paa Stemanns Forslag til Kancelliet, blev første Gang Fattigvæsenet gjort obligatorisk — i Sognekommunerne under Ledelse af en Sognekommision og i Amterne af en Amtsfattigdirektion. Disse Direktioner, der havde en højkonservativ Sammensætning (Amtmanden, en Provst, 2 Lensbesiddere og 6 Medlemmer) skulde understøtte de trængende, der ikke var hjemmehørende i nogen bestemt Kommune (Midlerne dertil fik de ved Bødeindtægter og Auktionsgebyrer) og iøvrigt have Indseende med Fattigkommissionerne i Sognene.

I denne Organisation har man Forløberen for Amts- og Sogneraad.

Med Hensyn til *Skolevæsenet* gjaldt Christian VI's Forordning af 1739, der paalagde Degnene at undervise Ungdommen i »Kristenkundskab, Læsen, Skriven og Regnen«, men dels var Degnene yderst skødesløse i Opfattelsen af denne Pligt, dels blev Pligten ikke haandhævet fra højere Sted. Endelig savnede Skolerne Husly. Der fandtes kun de paa privat Initiativ funderede Skoler og Frederik IV's Rytterskoler. Til de førnævnte hørte de paa Sorø Kloster-gods allerede i Henhold til Resolution af 1732 oprettede Skoler — een Skole i hvert af de til Godset hørende 12 Sogne, Bromme dog undtaget. Men med Vedligeholdelsen af disse

¹⁾ Forestilling 28. Januar 1808.

Poul Christian Stemann

Bygninger var det lidet bevendt, og alvorligere var, at Undervisningen mere og mere udartede sig til den rene drævende Plapren udenad. Intet Under, at Skoleforsømmelserne hørte til Dagens Orden.

Stemann tog ved sin Tiltrædelse strax fat paa disse Forhold. Han slog med haard Haand ned paa Skoleforsømmelserne og fik — efter at Akademiets Finanser var bragt paa Fode — overalt gjort Bygningerne paa Godsets Omraade i god og brugbar Stand. Sjællands Biskop *Münster* kunde derfor, da det provisoriske Reglement om Skolevæsenets Ordning paa Sjælland af 10. Oktober 1806 — Forløberen for den store almindelige Skoleordning af 1814 — skulde føres ud i Livet, — udtale, at Sorø Akademis Gods var det, der mest virksomt og uegennyttigt havde fremmet Skolen hen imod det bedre. Stemann var for Akademiets Omraade kommet Ordningen i Forkøbet.

Men ogsaa Undervisningen var Genstand for Stemanns Interesse. Udenadslæsningen skulde efter hans Program høre op, og til Læsebøger skulde ikke blot bruges religiøse Bøger, men ogsaa andre for Ungdommen morende og nyttige, der kunde fremme Børnenes Interesse for at tilegne sig Stoffet. Stemann, der i sine Skoleplaner havde Sognepræsten i Sorø, *Sommer*, og Provsten i Slagelse Herred, *Dr. Plum* i Slagelse, paa sin Side, kom derved i en til Tider meget skarp Konflikt med Provsten i Ringsted Herred, den yderst konservativt indstillede *Christian Haundorph* i Munkebjergby. Haundorph saa i Stemann »en meget ilende Herre«, hvis Indsigt i Skolespørgsmaal han bestred. Selvfølgelig lod den ilsomme Herre ikke dette gaa upaatalt hen.

Reglementet af 1806 indførte provisorisk — ligesom senere den store Anordning af 1814 — Skolekommissioner og Skoledirektioner, og hertil fik Stemann i 1808 føjet Amtsprovster, der skulde være de praktisk administrerende af

V. Topsøe

Skolevæsenet i Amterne. Til denne Stilling i Amtet udnævnte Kancelliet paa Stemanns Indstilling Sognepræsten i Gyrstinge, Dr. P. H. Münster. Derved fik den meget ældre Haundorph Tak for sidst — i en Tilsidesættelse,¹⁾ som han følte som »en Krænkelse bitterere end en ufortjent Død«.

Til Gennemførelse af de mere moderne Skoletanker, der var oppe i Tiden, og som Stemann i høj Grad gjorde sig til Talsmand for, skortede det imidlertid paa Læreruddannelsen; Blaagaards Seminarium var først lige begyndt. Den energiske Amtsprovst søgte at bøde herpaa ved i 1810 paa Borgerskolen i Ringsted at indrette et Kursus for ikke uddannede Lærere, hvortil i Følge Harhoffs Breve kommanderedes 32 »utilredne Skoleholdere«, der i 3 Maaneder skulde kampere i Ringsted for at lære at skrive og læse. Om dette Kursus, der efter de 3 Maaneder endte med en ligefrem Examen, har haft nogen synderlig Virkning, melder Historien intet. Det blev ikke gentaget.

Tiden efter 1814 prægedes iøvrigt paa Skolevæsenets Omraade af Diskussionen om »den indbyrdes Undervisning«, der var paa Mode i Frankrig og England. Her i Landet gjorde en af Frederik VI's Adjutanter, Oberst Abrahamson (den »røde Bisp«) sig til Talsmand for denne Skolereform, der bestod i, at Børnene ved Hjælp af ophængte Tavler og Tabeller selv skulde øve sig i Læsning og Regning. Frederik VI gjorde denne Tanke, der jo var fremsat af en af de »røde Fjer«, til sin Kæphest og støttedes her i Amtet af den energiske Amtsprovst i Gyrstinge; men paa Grund af den megen Modstand kom man dog ikke længere end til, at det blev overladt til Skolekommissionerne selv at afgøre, om den »indbyrdes Undervisning« skulde indføres og da kun paa de yngste Alderstrin. Bevidstheden om, at Metoden havde Kongens Bifald, bevirkede dog, at den fandt Indpas

¹⁾ Johs. Jensen: Alsted-Ringsted Herreders Skolehistorie, S. 29 ff.

Poul Christian Stemann

---

i ca. 2000 Skoler. Først H. N. Clausens hvasse Kritik i 1831 over Resultaterne gav Metoden Dødsstødet; ved Frederik VI's Død faldt den bort.

Justitsmyndigheden, der indtil Retsreformen laa hos Amtet, idet det var Amtmanden, der bestemte, om Tiltale i kriminelle Sager skulde rejses, udøvede Stemann med Strenghed og Fasthed. Peter Hjort anfører, at han til det yderste forfulgte Drenges Frugttyverier, men at han kunde vise Overbærenhed, naar han fandt Undskyldning i Synderens Forhold. Mærkede han ond Vilje eller fandt upassende Optræden, reagerede han kraftigt. Som Exempel paa det sidste omtaler Peter Hjort, at da Frederik VI i 1827 indviede den nye Akademybygning, bespiste den lige udnævnte Director for Akademiet *Tauber* i sit Hus, hvor Kongen var indkvarteret, en Del Gæster, men sendte bagefter en Regning til Universitetsdirektionen paa 1800 Rd. Da Direktionens Formand, den kendte *Ove Malling* — udbad sig Stemanns Erklæring om, hvad der skulde gøres, svarede Stemann ordknap: De skal sende ham Pengene og samtidig hans Afsked.

Udskrivningsvæsenet sorterede den Gang under Amtet, og Amtmanden ledede derfor Sessionerne. Heller ikke her manglede Stemann Raad. En rig Gaardmandssøn¹⁾ havde besørget de fornødne Bestiktelser og bar sig ved Sessionen meget kløgtig ad med at spille døvstum. Trommer og Pistolskud anfægtede ham ikke. Saa gik Stemann tæt ind paa Livet af Manden og hviskede ganske sagte: »Nu er du fær dig, Lars, nu kan du gaa.« »Manne Tak, He Kammehære,« svarede Lars lettende paa Hatten, og var saa opdaget.

Som nævnt skyldtes baade det grundlæggende Fattig-Reglement af 1803 og til Dels ogsaa Skoleanordningen af 1814 Forslag fra Stemann. Det samme gjaldt Reglementet om Snekastning af 20. December 1799, som Stemann udarbej-

¹⁾ P. Hjorth, anførte Sted.

V. Topsøe

---

dede efter den ualmindelig snefulde Vinter i 1798. Ligeledes skal Forordningen af 27. Januar 1804 om Befordringsvæsenet kunne føres tilbage til ham.

Han nød, som det ses, stor Anseelse i Kancelliet og Renteskammeret. Et Vidnesbyrd herom er ogsaa, at da man efter Norges Adskillelse syslede med Reformen i Statsstyrelsen, henvendte Kancellipræsident *Kaas* sig til *Stemann*, idet *Kaas* tilsigtede Adskillelse af den dømmende Magt fra den udøvende og en Decentralisation af Centraladministrationens Embedsforretninger, men ønskede at høre *Stemanns* Mening herom. *Stemann* svarede, at Manglerne i den indre Styrelse beroede paa den Smaaheds Aand, der prægede Embedsmændene og det meget Skriveri imellem dem indbyrdes. »Skal nogen væsentlig Forandring ske, maa Aanden i hele Bestyrelsesvæsenet lige fra dets øverste til dets nederste Trin aldeles forandres; sker det ikke, saa vil enhver Forandring og Forbedring i Formerne kun lidet nytte, men de gamle Fejl og Mangler snart igen indsnige sig.«

Stemann havde altsaa et klart Blik for den smaatskaarne Embedshævdelse hos Embedsmændene — men ikke desto mindre førte denne Meningsudveksling imellem de to Mænd, som i en Menneskealder efter hinanden styrede danske Kancelli, ikke til noget Resultat.¹⁾ Reformen maatte vente til Grundloven og Retsreformen af 1919.

Forholdet til Frederik VI.

Til *Frederik VI* stod *Stemann* i et hjerteligt Forhold. Kongen aflagde ham saaledes Besøg i 1811. *Harhoff* fortæller, at Besøget faldt paa et noget ubelejligt Tidspunkt for *Stemann*, da »vor Fader netop i mange Dage havde været

¹⁾ Danmarks Riges Historie, 1814—38, S. 41 ff.

Poul Christian Stemann

maadelig i Skindet«. En særlig Ære nød Stemann i 1810 ved under Christian VII's Jordefærd at skulle følge Kisten til Hest fra Røde Vejrmølle til Roskilde, hvilket — ligeledes efter Harhoffs Beskrivelse — satte ham i ondt Humør, ogsaa fordi han først maatte til København »for at faa nogle Klæder paa Raden«. Ved Frederik VI's Salving i Frederiksborg Slotskirke var Stemann med, og blev i Anledningen hædret med Udnævnelsen til Geheimekonferensraad. Bortset fra en enkelt Episode, jfr. senere — nød han stadig Kongens Bevaagenhed, og som Minister knyttedes han personligt meget nær til Kongen. Frederik VI's Død den 3. December 1839 ramte ham derfor som et haardt Slag. »Idet Landet tabte en højagtet og elsket Konge, tabte jeg min trofaste og ædleste Ven. Ikke alene skænkede han mig sin Tillid og Fortrolighed, men han græd med mig ved mine Sorger, min Broders og mine tvende Døtres Død, og jeg græd med ham ved hans Kummer, da han saa sine Forventninger og Forhaabninger om Prinsesse Vilhelmine¹⁾ skuffede — og ved flere Lejligheder, jeg ikke tør berøre. Enhver Ting, der angik mig og mine, turde jeg frit betro ham og udbede mig hans Raad, ingenlunde som Konge, men som privat Ven, og jeg følte mig derfor ligesom forladt, da han gik bort.« Med disse smukke Ord stemmer det, at Biskop Münster fortæller, at Stemann med taarefyldte Øjne rakte ham Haanden, da Statsminister Otto Moltke fra Amalienborg Slotsaltan havde udraabt Christian VIII.

Krigen i 1807.

Efter at Slaget paa Reden havde vist Vanskeligheden ved Neutralitetspolitikens Opretholdelse, blev der ved Forordn.

¹⁾ Der sigtes til Fred. VI's Datter og hendes ulykkelige Ægteskab med Prins Frederik (Fred. VII).

V. Topsøe

af 11. Juni 1802 og 8. Juni 1903 gennemført en Hærreform, der i væsentlig Grad udvidede Hærens Rammer ved Oprettelsen af Landeværnet og nye Afdelinger indenfor Hæren. Udskrivningen af Mandskab og Heste blev derfor for Amtene en væsentlig større Byrde end tidligere — ogsaa Indkvarteringen af de i Kantonnement udlagte Afdelinger medførte et stort Arbejde for Amtskontorerne. Af Harhoffs Breve fremgaar det, hvilket Besvær det ofte forvolder at skaffe Fourage og Græsning til de Rytterafdelinger, der blev lagt i Kvarter rundt om i Landet, og som tit udskiftedes med nye Afdelinger.

Som bekendt koncentreredes Hovedstyrken af Hæren dog som Regel i Hertugdømmerne, hvor ogsaa Kronprinsen og Udenrigsministeren opholdt sig, idet det efter Regeringens Mening gjaldt at værne Sydgrænsen imod Indtrængen af de krigsførende Magters Tropper. Dette maatte navnlig efter Preussens Nederlag i 1806 ved Jena og Auerstädt anses som en imod Frankrig rettet Sikkerhedsforanstaltning. England opfattede det imidlertid anderledes, og da Danmark efter Freden i Tilsit og Mødet imellem Napoleon og Alexander skulde tvinges til sammen med Sverrig at tiltræde Fastlands-spærringen, kom England vort Land i Forkøbet ved Landgangen paa Sjælland i August 1807, men da stod Hovedparten af den danske Hær med Kronprinsen i Holsten. Den engelske Politik indlededes ved det bekendte Ultimatum, som Englands særlige Udsending — Jackson — den 8. August stillede Kronprinsen i Kiel om hele vor Flaades Udlevering.

Bekendt er det, at Frederik VI med Harme afviste dette Krav og overlod Forhandlingerne til Udenrigsministeren (Kristian Bernstorff), medens han selv ilede til København for at faa Krigsberedskabet paa Benene. Da Kronprinsen paa sin Overrejse fandt Forbindelsen over Store Bælt afbrudt, rejste han Dagen efter — medtagende den sindssyge

Poul Christian Stemann

Konge — tilbage til Kiel, idet han mente det nødvendigt at bevare Forbindelsen med Fastlandet og eventuelt faa Hjælp derfra. Da Jackson, der fulgte efter Kronprinsen, kom til København, var Fuglen altsaa fløjet, og Udenrigsministeriets Direktør (Bernstorffs Broder) havde ingen Fuldmagt til at forhandle med Englands Udsending paa Grundlag af det fremsatte Ultimatum. Faa Dage efter fandt Landgangen Sted ved Vedbæk.

Regeringskollegierne skulde følge efter Kronprinsen, men dens General Peymann og Admiral Steen Andersen Bille skulde sætte Hovedstadens Forsvar i Beredskab. Tanken kom da paa *Kronjuvelerne*, som det ikke gik an at lade blive i Hovedstaden under en kommende Belejring. Paa Rosenborg blev alle Regalierne — de tre Kroner, Rigsæblet, Scepteret, Sværdet og Ridderslagskaarden derfor i største Hast pakket sammen i forseglede Pakker. Disse Pakker blev betroet Kronprinsens Svoger, Hertugen af Augustenborg, der Dagen efter Kongens og Kronprinsens Afrejse hastede til Korsør, hvorfra han, ledsaget af forskellige af Kollegiernes Herrer skulde fortsætte til Hertugdømmerne for at støde til Kronprinsen. Ved Ankomsten til Korsør saa Hertugen Bæltet fyldt med engelske Skibe, og han vovede derfor ikke med sine Kostbarheder at forcere Overfarten. I Stedet for kørte han tilbage og standsede hos Stemann i Sorø; baade Stedet og Manden syntes ham at byde paa den fornødne Sikkerhed, og han besluttede derfor at overantvorte Klenodierne i Stemanns Varetægt. Kontorchef *Olrik*¹⁾ har morsomt skildret, hvorledes Stemann strax tilkaldte sin Forvalter, og hvorledes de tre Herrer med Regalierne i en Tøjkurv gennem Akademiets Korridorer hemmelighedsfuldt begav sig over i Kirken, med hvilket Akademiet dengang var sammenbygget, til det Gravkammer, der ligger under Holbergs Sarkofag. I Kam-

¹⁾ H. G. Olrik: Fra Rosenborg til Sorø Kirke.

V. Topsøe

meret staa Kisterne efter Hovmester Falk Henriksen Gjõe og hans Familie. Paa Jomfru Birgitte Gjøes Kiste fra 1652 løsnede de tre den ydre Side, saaledes at Pakkerne kunde skubbes ind i Kisten, og her fik Juvelerne da et foreløbigt Gemmested, der skulde vise sig sikkert.

Den 16. August skete Landgangen ved Vedbæk, og snart efter var hele Hovedstaden omringet, men hvad havde man af militære Styrker at regne med, naar den egentlige Hær befandt sig i Holsten? Kun Landeværnet og næsten ingen Vaaben. I Hast udgik der Befaling til de sjællandske Amtsmænd om at samle alt, hvad der kunde bruges til Udrustning af alle Slags. Cirkulæret nævner bl. a. de Hellebarder, Spyd, Sværd o. l., der fandtes i Kirkerne, »og som af vore Forfædre var brugt med saa megen Hæder imod Fjender og Voldsmand, og som af deres Sønner og Efterkommere ville blive brugt ved denne Lejlighed med samme Held.«

Intet Under, at Heldet med saadanne Vaaben og uøvet Mandskab udeblev for General *Castenschiold*, der som øverstkommanderende for Landeværnet kom i Kamp med selve *Wellington* ved Køge den 29. August. Castenschiolds Hær blev splittet, og Englænderne kunde nu oversvømme hele Sjælland udenfor København med deres Tropper.

Den engelske kommanderende, General *von Linsingen*, en født Hannoveraner, tog Hovedkvarter i Ringsted og meldte sig strax hos Stemann. Stemann modtog sin Fjende med stor Værdighed i sin bedste Stue, omgivet af hele sin Husstand, og ved den Maade, hvorpaa han forstod at vinde Generalen for sig, fik han sluttet den Overenskomst, at alle Rekvisitioner til de engelske Tropper her i Amtet skulde gaa gennem de danske Myndigheder. Paa den Maade lykkedes det Stemann ved sin Optræden at skaane Befolkningen for, at Soldaterne ude i Kvartererne selv tog sig til Rette. Den engelske General forbeholdt sig Aftrædelsesværelser paa Aka-

Poul Christian Stemann

---

demiet, og herfra gik han paa Jagt i Skovene med Stemanns Gevær.

Imidlertid blev alt sat ind paa Hovedstadens Forsvar — men efter Bombardementet den 2.—5. September maatte Byen give op og kapitulere. Efter Vaabenstilstanden med Flaadens forsmædelige Udlevering skulde Englænderne være ude af Landet den 19. Oktober, og allerede i Slutningen af September drog v. Linsingen med sine Tropper til Roskilde, saaledes at Sorø kunde vaagne befriet op. Da faar Stemann den 2. Oktober Meddelelse om, at v. Linsingen paany vil besætte Byen med sit Kavalleri, og at han ønsker at tage selve sit Kvarter paa Akademiet. Stemann blev da hed om Ørene ved Tanken paa de skjulte Skatte, og da Kongens Overhofmarskal *Hauch* netop er paa Antvorskov for at tilse sit Gods, satte han sig i Forbindelse med ham.

Hauch kom da selv til Sorø i en holstensk Vogn og medtog Kronjuvelerne, der blev stoppet ned i Hakkelsesække bag i Vognen. Ingen ved nu, hvorhen han førte Klenodierne, thi først i November er de paany i deres vante Gemmer paa Rosenborg. Guldservicet var imedens nedgravet i Haven paa Gisselfeld, men dette forhindrede ikke Grev *Danne-*skiold i at have v. Linsingen boende som Gæst.

Tilbagekomsten af de engelske Tropper var imidlertid blind Alarm. Englænderne overholdt den i Vaabenstilstanden satte Frist for Troppernes Afmarch.

Om Forholdet imellem Amtmanden og General v. Linsingen har Stemann selv gjort Rede overfor Kancelliet i en Pro Memoria af 17. September 1807, hvori det hedder, at han »ikke alene ikke har haft Ubehageligheder, men i alle tænkelige Maader nydt den mest venskabelige og høfligst mulige Behandling. General v. Linsingen er en særdeles agtværdig Olding, som holdt saa god Mandstugt, at jeg ikke har fundet grundet Anledning til at føre nogen Klage over

---

V. Topsøe

---

hans Troppers Forhold«. I en senere Pro Memoria siger han: »Jeg har anset det for min Pligt at søge at være i god Forbindelse med de her i Egnen commanderende engelske Officerer, hvilket jeg ogsaa finder at have opnaaet.« Han følte sig fuldstændig »overbevist om, at dersom, imod Forventning, mindste Molest af Generalens undergivne skulde øves imod Kongens Undersaatter, at han strax, dersom han blev vidende derom, vil tage de kraftigste Foranstaltninger til at opdage Gerningsmanden og til at skaffe Vedkommende Satisfaction«. Desuden har Stemann anset det for uklogt at træffe nogen Foranstaltning, »som muligt kan anses som et Bevis paa, at man fandt Mistillid til den højest commanderendes sande Kraft og Vilje til at holde sine Undergivne i Aves«.

Om nogen Klage overfor Stemanns for venlige Optræden hører man ikke, ej heller Kritik af den Maade, hvorpaa han ordnede Rekvisitionerne, medens der af Kronprinsen blev rejst Tiltale i Frederiksborg Amt imod Amtmand Schulin, Grosserer Coninck og Pastor Rønne, der uden noget Mandat havde skudt sig ind som et Mellemed imellem Englænderne og Befolkningen. Stemann havde derimod benyttet sin Embedsmyndighed til at gennemføre en Ordning, der fra alle Sider anerkendtes som en Fordel for Befolkningen. 9. Februar 1808 fik han Storkorset.

Iøvrigt var de engelske Troppers Forhold under Besættelsen rosværdigt.

Spaniernes Ophold.

Englændernes Angreb kastede os i Napoleons Arme. Ved Forbundet i Fontainebleau maatte vi love at være med til at tvinge Sverige til efter Tilsit Aftalerne at tiltræde Fastlandsspærringen. Nye militære Forberedelser maatte derfor træf-

Poul Christian Stemann

---

fes, og bl. a. oprettedes der en Del Jægerkorps. Et af disse — »Kammerherre Krogs Jægere« — fik Garnision i Sorø, hvilket i høj Grad forandrede Livet i Byen. Stilheden blev nu afbrudt af Jægerne og deres Officerer. De sidste søgte den Klub, der var indrettet i Apotekergaarden, og gav til Tider med deres noget for militære Optræden Anledning til Rivninger med Klubbens civile Medlemmer, der overfor Byens Damer maatte føle, at de ikke længere var ene i Kurven. Ogsaa de Menige gav Anledning til Klager, men efter Harhoffs Breve kunde man ikke komme nogen Vegne med dem, da Chefen — Kammerherre Krog — elskede sine Jægere og troede, de var »Engler«, medens der i Virkeligheden skulde sættes et »B« foran.

I Henhold til Fontainebleau Forbundet maatte Danmark den 29. Februar 1808 erklære Sverrig Krig i Forbund med Frankrig og Rusland. Medens Russerne skulde angribe i Finland, skulde danske og franske Tropper med *Bernadotte* som øverstkommanderende angribe i selve Sverige. Men de eneste, der vandt, var Russerne, der tog Finland. Napoleons »første store Fejlgreb« gik ud over Danmark, idet hans spanske Eventyr gav ham nok at tænke paa i Spanien; han nølede nu med at give det franske Hjælpekorps Angrebsordre, og da tilmed Linieskibet »Prins Christian Frederik«, der som vort eneste tilbageværende større Skib skulde sikre Troppernes Overførsel over Sundet, blev sprængt i Luften ved Sjællands Odde 21. Marts 1808, løb Aktionen ud i Sandet. Vort eneste Udbytte blev, at 13.000 franskspanske Tropper fik Kvarter i Danmark, heraf 2 Regimenter Spaniere paa Sjælland.

I deres Kvarterer kom Spanierne godt ud af det med Kvarterværterne; men selvfølgelig voldte de Misfornøjelse »med at opæde Landets Fedme«. Det er regnet ud, at det samlede franskspanske Hjælpekorps indtil sin Afmarch i Foraaret

V. Topsøe

1809 kostede Landet 5.157.000 Rd. eller paa $\frac{1}{2}$ Million nær hele Provenuet af begge de to Hertugdømmers Skatter og Afgifter i 2 Aar tilsammen. Forholdet imellem Spaniere og Franskmand var derimod i høj Grad køligt, og værre blev det, da Napoleon havde sat Joseph paa den spanske Trone. Da Bernadotte forlangte, at de spanske Soldater skulde aflægge Ed til den dem paatvungne nye Konge, udbrød der den 31. Juli 1808 Mytteri i Roskilde, hvor »Asturiens Grenaderer« satte Bajonetterne paa og slog Generalmarch og under Raabet »Spanien leve, de Franske dø« samledes de i Roskilde og Omegn indkvarterede 3 Batailloner inde i Byen. »De kysede og omfavnede deres Faner, svore at dø for dem og deres retmæssige Konge; de tilraabte hinanden aldrig at sværge den nye Konge, men at dø som værdige Børn af deres saa elskede Kongehus.« Da de formodede, at den franske General, som opholdt sig i Palaiset, vilde flygte over i Domkirken, beskød de Vinduerne paa den Korridor, der forener Palaiset med Kirken, men deres gamle Oberst stillede sig imellem og raabte, at Vejen til Generalens Værelser gik igennem hans Bryst. Endelig lykkedes det Chefen for »Guadalaxara Regimentet« at berolige Gemytterne. Syg lod han sig af to gamle Grenaderer bære hen midt i Sværmen, han raabte til sine Batailloner, om de vilde adlyde den Stemme, de havde fulgt paa en March af mere end 800 Mil. En almindelig Tavshed blev afbrudt ved Raabet »Ja, vores gode Oberst!« »Saa følger mig da igen; jeg vil selv følge Eder tilbage til Lejren.« »Vi ville alle gaa tilbage til Lejren,« raabte nu alle, »men Obersten er syg, han skal ikke følge os«. »Obersten leve« genlød af alle Munde, og man fulgte hans Befaling. Kl. 11 om Natten var alt roligt¹⁾.

Saaledes endte dette Mytteri; men Spanierne blev strax forlagt til Ringsted og Slagelse, hvor de franske Officerer først

¹⁾ Brev af 9. Aug. 1808 fra Kaptajn F. Schwartz til Prins Christian Frederik.

Poul Christian Stemann

---

tvang dem til at udlevere Hovedmændene (49 fra den ene og 47 fra den anden Bataillon) og Frederik VI derpaa lod dem afvæbne og udlevere til Franskmandene. Deres Forhold overfor Frederik VI var iøvrigt venligt: »Deres Hoved ville de ofre for deres egen Konge og for Kongen af Danmark deres Pulaarer.« Men Mytteri var nu engang for Frederik VI Mytteri!

Freden med Sverig i Jönköping den 10. December 1809 opretholdt status quo, men Sverrig, der havde maattet afstaa Finland, vendte nu sine Øjne mod Norge. Koldinghus' Brand var ogsaa et af Resultaterne af denne »Krig«.

Bernadotte i Korsør.

Det følgende Aar valgtes *Bernadotte* til Tronfølger i Sverrig, og den 18. Oktober 1810 ankom han paa Gennemrejsen til Korsør. Fuldmægtig Harhoff maatte møde i Anledning af Prinsens Ankomst for at repræsentere sin Herre, der havde gjort sig syg. Saasnart Prinsen var traadt i Land, fyredes der 27 Skud, og man marcherede op til Postmester Carlheim, hvor der blev givet Kur og siden spist ved Sølvtaffelet mange skønne, af de to danske og en fransk Kok tillavede Retter.

Stemanns Helhred svigtede atter, da Prinsessen¹⁾ i December fulgte efter, og Harhoff maatte igen tage Affære. Han skriver herom: »Hun ser meget almindelig ud, men Prinsen²⁾ har et efter min Mening meget interessant Udseende. Prinsessens Hofdame var det eneste af Fruentimmerne, som var køn. Jomfruen og Pigerne var nogle stygge Tingester. Hele Toget udgjorde ialt 10 Vogne. Om Mor-

¹⁾ Den senere Dronning Desirée af Sverrig.

²⁾ Den senere Kong Oscar I.

V. Topsøe

---

genen mellem 7 og 8 kørte vi fra Corsør, og i Ringsted blev spist Frokost; hvorhen Taflet var kørt i Forvejen.« I et senere Brev beklager Harhoff, at han ikke fik Lejlighed til at overbevise sig om, hvorvidt Prinsen virkelig, som det hed sig, fik Bryst. Han var dengang 9—10 Aar gammel!

Det sidste Forbund med Napoleon.

Venskabet mellem Napoleon og Alexander var allerede under Mødet i Erfurt stærkt afkølnet. Fastlandsspærringens Gennemførelse voldte Rusland Kvaler, og Napoleons Overgreb i Tyskland ved Indlemmelsen af Oldenburg og Hansesæderne i Rhinforbundet lod efterhaanden Venskabet gaa over til Fjendskab. Der skete da til Forberedelsen af det kommende Opgør den for os saa farlige Tilnærmelse mellem Rusland og Sverrig; imod Løfte om Norge skulde Sverrig kæmpe med Rusland. Kampen begyndte i Juni 1812 med Napoleons Indmarch i Rusland og endte med den franske Hærs Opløsning under Hjemmarchen fra Moskva. Nederlaget fik alle Napoleons Fjender til at slutte sig sammen i en sidste Koalition.

Det havde maaske da været Tid for Frederik VI til at skifte Politik; men han fastholdt haardnakket Forbundet med Napoleon. I Virkeligheden var Danmark klemt imellem to Klipper — paa den ene Side Napoleon, der, hvis vi ikke fulgte ham, kunde besætte Hertugdømmerne — paa den anden Side England, Rusland og Preussen, der havde lovet Sverrig Norges Afstaaelse. Afgørende var vel nok Troen paa, hvem der vilde vinde, og her troede Frederik VI lige til det sidste paa Napoleons Stjerne; desværre ogsaa efter at Østerrig havde sluttet sig til Koalitionen.

Danmark sluttede altsaa paany d. 10. Juli 1813 Forbund med Napoleon og maatte med et Auxiliærkorps paa 10.000

Poul Christian Stemann

Mand deltog i Krigen, idet Korpset under *Davout* som Generalissimus skulde hindre navnlig de svenske Tropper i at angribe Napoleons Hære i Tyskland. Men efter at *Oudinot* var slaaet ved *Gross Beeren*, blev der ingen anden Opgave for *Davout* end at holde *Hamborg* og for det danske Korps end at forsvare *Hertugdømmerne*. Napoleons store Nederlag i *Folkeslaget* ved *Leipzig* den 15. Oktober 1813 bestemte imidlertid Skæbnen for alle; *Vejen* laa nu aaben for *Bernadotte* til med sit svenske Korps fra *Meclenborg* at gaa angrebsvis til *Værks* over for det danske. Dette veg tilbage, men udstod den heldige Kamp ved *Sehested*, saaledes at Hæren kunde indeslutte sig i *Rendsborg*, men bortset fra *Rendsborg* og *Glückstadt* var hele *Holsten* nu besat af de svenske.

Da opgav *Frederik VI* al videre Modstand, og idet han lod hele Hæren overføre til *Nordvestfyen*, gav han Fuldmagt til *Krigens Afslutning* (*Freden* i *Kiel* 14. Januar 1814). Kongen oplevede *Nederlaget* for hele sin Politik paa *Hindsgaul*, og her maatte han paa Grund af den strænge *Isvinter* blive til *Begyndelsen* af *Februar*, og endda naaede han paa *Hjemrejsen* til *Hovedstaden* kun *Sprogø*; her maatte han opholde sig i flere Dage og holde *Varmen* ved at hugge *Brænde*.

Frederik VI's Humør var ikke godt paa denne Rejse, og *Stemann* modtog ham hverken i *Korsør* eller ved *Ankomsten* til *Krebshuset*, hvilket blev taget ham saa unaadigt op, at *Stemann* maatte sende sin Søn til *København* for at forklare Kongen, at hans Faders *Fraværelse* skyldtes *Sygdom*.

Kongens *Misstemning* imod *Stemann* holdt sig i længere Tid. At han ikke blev *Finansminister* i *December* 1818, da *Schimmelmänn* gik af, skyldtes dog formentlig dels, at *Stemann* var kritisk indstillet overfor de besynderlige *Kursspekulationer*, hvormed *Schimmelmänn* i *Forstaaelse* med *Frederik VI* havde manøvreret for at holde *Pengekursen* oppe,

V. Topsøe

Amtmand P. C. Stemmann

dels at Kongen vel har haft Følelsen af, at den myndige Stemmann ikke vilde have saa let ved at rette sig efter Kongens personlige Indgriben i Finansstyrelsen. Heller ikke en Udnævnelse til Stiftamtmand i Odense, som Harhoff omtaler i sine Breve, blev til noget, og Stemmann blev derfor foreløbig i Sorø.

En fuldstændig Forsoning med Kongen indtraadte, da Frederik VI vendte hjem fra Wienerkongressen, og Stemmann ved Modtagelsen i Korsør i en smuk Tale komplimenterede Kongen for, hvad han havde udrettet under Kongressen.

Kongen havde i øvrigt paa denne Rejse gennem Amtet tre Uheld. Da Kongens egne Vogne ikke var naaet over Bæltet, kom han kørende i en almindelig holstensk Vogn med fire Heste for og ledsaget af en Eskorte. Lige udenfor Ringsted red Eskorten hans Ordonnansofficer ned, saa baade han og Hesten tumlede i Grøften, og da han kom til Ringsted, faldt en af de Officerer, der skulde ride foran, besvimet af Hesten og maatte som død bæres ind i et Hus. Kongen standsede for at faa Besked om, hvad der var tilstødt Manden, og da det meddeltes ham, at det var et Slagtilfælde, beklagede han det meget, men spurgte dog: »Har han ikke drukket for meget ved at vente paa mig hele Natten?« Det tredie Uheld skete, da Forløberne for Kongens Vogn løb løbsk ved Udkørslen fra Ringsted, og kun blev

Poul Christian Stemann

---

standset ved, at Staldmesteren, der sad foran hos Kusken, løb hen ad Vognstangen og tog dem op; de maatte spændes fra, og Kongen kørte videre med kun to Heste.¹⁾

Ved Rigsbankens Omdannelse i 1818 til Nationalbank blev Stemann valgt til en af de 15 Repræsentanter, der skulde lede Banken.

Amtskontorets Personel.

Paa Amtskontoret havde Stemann gennem mange Aar særdeles dygtige Hjælpere, navnlig i *Conrad Harhoff*, der kom til Ringsted i 1814, hvor han i 55 Aar til 1869 sad som en fremragende men ogsaa meget myndig Borgmester og Byfoged, som en Konge styrende det lille Bysamfund. »Vi er i denne som og i alle andre Sager ganske og aldeles af Konferensraadens Mening«, er en Anekdote, der stammer fra hans Tid. Det samme sagde Landboerne i Landjurisdictionen ikke altid om ham, thi den Strængthed, hvormed han gik frem overfor ulovlige Gaardnedlæggelser, skabte blandt Bønderne en til Tider stærk Misstemning imod ham. Han var en meget driftig Mand, der stærkt tog sig af Byens og Egnens Trivsel — Sparekassen og Sygehuset skyldes saaledes hans Initiativ. Med Rette staar som Minde om ham en smuk Marmorbuste af Harhoff i Vestibulen paa Ringsted Tinghus.

Harhoff kom i 1802 som ganske ung Fuldmægtig til Amtskontoret i Sorø, og fra denne Tid stammer en Række Breve, hvori han ungdommeligt og friskt skildrer Livets Gang. Harhoff var dansk Jurist ligesom Borgmester Birch i Slagelse og Sorø Akademis almægtige Godsforvalter Povelsen i Sorø, men Stemann satte sine »tre danske Jurister imod tre Dusin latinske Jurister af den gængse Slags det

¹⁾ Musæum, 1894, S. 219.

V. Topsøe

hele Danmark over«. Harhoff stod i et nært Forhold til Stemann og nød hans fulde Fortrolighed. Der synes at have været Tale om en fra Stemanns Side ønsket Forbindelse imellem Harhoff og en af Stemanns Døtre, men Harhoffs Tilbøjelighed til, som han selv siger, at skifte Kærestes, synes at have forskærtset disse Muligheder. Stemanns rosende Udtalelser over for Kancelliet om Harhoffs Dygtighed var dog saa stærke, at han i Kancelliet opfattedes som vordende Svingerson.

Selv om man gennem Harhoffs Breve faar det Indtryk, at Tiden for en Amtsfuldmægtig mest gik med at gaa paa Bal og sammen med Jægerkorpssets Officerer at gøre Kur til Damerne eller at diktere Bøder i Klubben, klager Harhoff dog stadig over det Utaal af Sager, der hober sig op paa hans Kontor. Han havde en haandfast Evne til at faa Sagerne fra Haanden; meget ogsaa i hans senere Karrière tyder paa, at han og Stemann har været beslægtede Naturer. Harhoff har i al Fald lært godt fra sig i »Stemanns Skole«, som Stemann selv kaldte nyttigere end alle Manuduktører tilsammen.

Efter Harhoff fik Stemann en dygtig Medhjælper i Fuldmægtig *Wolff* — ogsaa en dansk Jurist. Han var Fuldmægtig paa den Tid, da Grevinde Dannemand under Frederik VI's Ophold paa Wienerkongressen boede i Sorø i den nu af Kunstmaler Neuhaus beboede Ejendom i Søgade, og blev den, der fra Amtskontorets Side bistod Grevinden ved hendes økonomiske Affærer. Da hun, efter at Forholdet til Kongen var genoprettet, rejste tilbage til København, fulgte Wolff med og forblev i Hovedstaden som hendes økonomiske Raadgiver.

Det underordnede Personale bestod af en Journalfører, en Major, der konciperede, og af to Skrivere; men til disse Poster kneb det med at finde de rigtige. En Nordmand, der var Journalfører, svirede hele Uger igennem og »konti-

Poul Christian Stemann

---

nuerede sit Liv«, saa Stemann maatte jage ham paa Porten. Harhoff skriver i et af sine Breve, at han ved denne hovedskulds Afsked ikke vilde miste andet end sin Hat, som Nordmanden slog Bunden ud af en Dag, han var fuld; de Penge, han havde laant ham, havde han nemlig faaet Forskrivning for i Mandens Gage.

Den næste var en Jyde, som man maatte nøjes med, selv om der efter Oplysningerne om ham var temmelig hult i Personens Hjærneskal; men Harhoff trøstede sig med, at Kontoret i Forvejen havde tre af samme Slags. Det viste sig hurtigt, at han hverken kunde læse eller skrive, saa Harhoff maatte igen se sig om efter en ny; men den nye kunde i fire Dage gaa rundt med en halv Pisk paa og skulde helst have Flasken staaende paa Pulten. Stemann maatte da endelig gaa ind paa at tage en Jurist, men stillede den Fordring, at han skulde være fattig og »helst uden Fluer i Hovedet«. Ham maa det være lykkedes at opdrive, thi siden høres der ikke mere Klage i Harhoffs Breve.

Amtskontoret havde til Huse under Stemanns Lejlighed i Akademibygningen i Vestre Fløj, og her boede Personalet ogsaa. Efter Branden flyttede Kontoret over i Klosterporten.

Ved sin Fratræden som Amtmand efterlod Stemann sit Kontor i den fineste Orden og Amtet med alle Kasser fulde. Det vilde glæde ham i hans Grav, at den Kapitalformue, som han fik samlet i »Amtsfattigkassen«, stadig holdes som en Fond, som gennem Aarene har været Amtsraadet til stor Nytte til Financiering af Byggeri og lignende Foranstaltninger.

Akademiets Administrator.

Før Stemanns Tid havde Amtmanden tillige været Overhofmester paa Sorø Akademi eller maaske snarere Overhof-

V. Topsøe

mesteren tillige Amtmand, thi Overhofmesterembedet regnedes for en meget fornem Post, der gennem mange Aar var blevet besat med Hoffolk. Akademiet var ifølge Frederik V's Fundats af 1747 forbeholdt unge adelige som Undervisningsanstalt som Forberedelse til kommende Embedsstilling. Imidlertid var det paa Grund af manglende Tilgang sygnet hen, og i Aarhundredets Slutning stod det tomt for Elever.

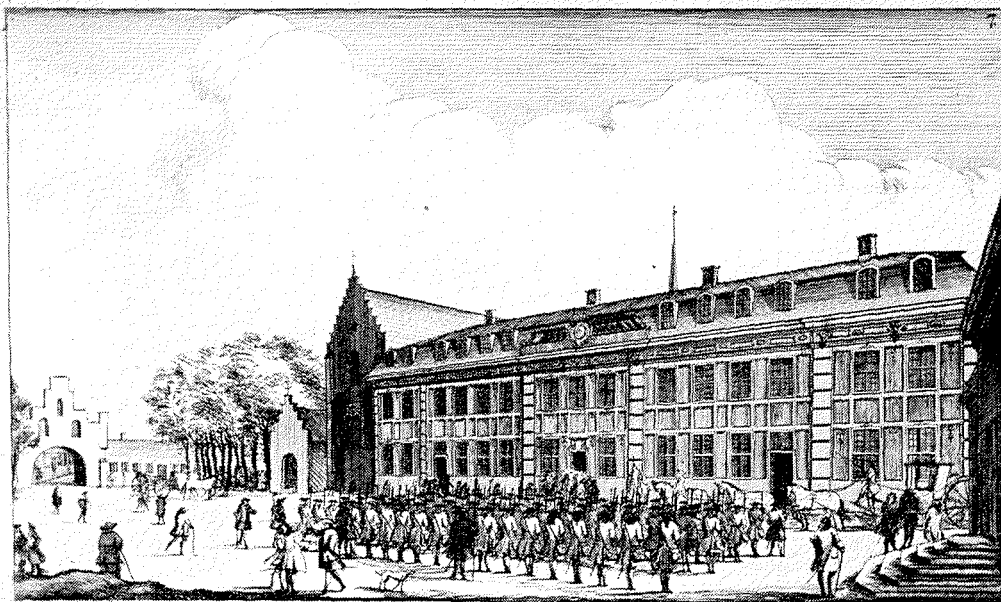
Det store Akademigods var ogsaa kommet i Vanskelig heder. Kvægst og daarlig Dyrkning havde sat baade Hovedgaarde og Bøndergaarde ud af Drift, saaledes at Afgifterne til Akademikassen ikke kunde betales. Endelig paaførte Gennemførelsen af Landboreformerne store Udgifter ved Hoveriets Indskrænkning og Udskiftningen. Gælden beløb sig til 186.000 Rd., og Kassen var tom.

Ved Amtmand Haxthausens Afgang som Amtmand og Overhofmester i 1787 blev Overhofmesterstillingen ikke besat. Der var jo ikke længere nogen Skole, og det gjaldt om at spare. I Stedet for overtog Professorerne først i Forening og senere den ældste af dem Ledelsen af Godsforvaltningen.

Det var en vanskelig Opgave, der forestod: at bringe Godsets Økonomi paa Fode og faa Skolen genoprettet paa et mere holdbart Grundlag end hidtil. Professorerne var vel ikke de rette hertil; i al Fald var det Interregnum, i hvilket Professorerne havde Styrelsen, en Periode, hvor stærke Rivninger baade om Maal og Midler blev udkæmpet imellem de lærde Herrer, der nu heller ikke som tidligere havde Overhofmesteren som fælles Maal at skyde paa.

Det gik imidlertid imod andre Tider for Landbruget. Reformernes gunstige Virkning begyndte at vise sig, og Napoleonskrigene medførte en betydelig Stigning i Priserne for Landbrugets Produkter. Konjunkturerne var vendt; men af stor Betydning for Økonomien og den fremtidige Udvikling af Akademiet blev det ved Siden heraf, at Rentekam-

1. d. 17. Maj kl. 12. 1/2 ff. Trædte Kongen an ved Sorø. Academi. 2 et Compagnie Borger

Frederik den Femtes Ankomst til Frederik den Femtes Akademi (Vestfløjen).

V. Topsøe

meret — efter at Professor *Stenstrup*, der som ældste Professor havde haft Ledelsen, var afgaaet ved Døden — overdrog Stemann som Administrator at lede Godsets Bestyrelse. Overhofmester blev han ikke.

Derimod fik han Bolig i den gamle Overhofmester-Lejlighed paa Akademibygningen. Denne var opført af Thura under Christian VI og var en stor trefløjet Bygning i to Etager med Mansard. I Sydfløjen ud imod Søen var paa første Sal Repræsentationslokaler, og i Forbindelse med disse stod Stemanns Lejlighed i Vest-Fløjen, saaledes at de for Kongen reserverede Værelser ved Lejlighed kunde benyttes i Forbindelse med Boligen. Bygningen var sammenbygget med Kirken, saaledes at Fratergaarden var helt omsluttet af Bygningen. Da Hovedfløjen mod Syd laa paa den nuværende Hovedbygning's Plads, har baade Øst- og Vestfløjene haft en meget anselig Længde for at naa hen til Kirken.

Ved Stemanns Udnævnelse var den rette Mand fundet til at forestaa Genrejsningen. Som Godsherre strakte Stemanns Myndighed sig over et vidt Omraade: fra det holbergske Baronis Gaarde: Braarupgaard og Tersløsegaard, til de Kalckreutzske: Nidløsegaard og Hellestrup, og til det gamle Klosterods: Store og Lille Ladegaard og Bjernedegaard. Foruden de 6000 Tdr. Land Skov hørte ialt ca. 4000 Tdr. Hartkorn under Akademiet.

Stemann tog fat med sin vanlige Energi. Der blev gennemført en nøjagtig Regnskabsføring og med Fæstthed vaaget over, at Forpagtnings- og Fæsteafgifterne gik ind, idet de store Restancer med Afgifterne havde været en af Aarsagerne til Uføret baade for Akademiet og de afgiftspligtige. Forpagtningskontrakterne for Hovedgaardene blev, efterhaanden som de udløb, ændret til højere Afgifter efter de bedre Tider for Landbruget, og i mange Tilfælde lod Stemann Udstykninger fra Hovedgaardene foretage, saaledes

Poul Christian Stemann

---

fra Store og Lille Ladegaard. I enkelte Tilfælde lod han ligefrem Gaardene afhænde. Det var saaledes Tilfældet med Braarupgaard og Hellestrup, der afhændedes 1805 og 1806, og med Bjernedegaard, der solgtes 1809. Tersløsegaard blev solgt i 1819. Hensigten med disse Salg og Udstykninger var at arrondere Godset og afhænde eller udstykke de Jorder, der laa for langt fra Hovedgaardene eller fra de hoveriøpligtige; men Tiderne for Salg var ogsaa gunstige under de opadgaaende Konjunkturer.

Stemann gennemførte endvidere efterhaanden i stort Omfang Bøndergodsets Overgang fra almindeligt Fæste til Arvefæste. Ialt blev indtil 1820 147 Bøndergaarde solgt til Arvefæste og 23 Huse; da standsede Bevægelsen som Følge af det begyndende Fald i Priserne.

At Stemann var en streng Godsherre, der krævede minuttøs Orden i Bogføring og Regnskab, viser de ret hyppige Skifter i Godsforvalterstillingerne. Og meget Hensyn viste han ikke over for Universitetsdirektionen, der 1805 havde afløst Rentekammeret som Leder af, hvad der nu sorterer under Undervisningsministeriet. Han regnede ikke meget med Directionen, der paa den anden Side erindrede ham om, at han ikke maatte betragte sig som Director, men kun som Inspector. Universitets Directionen fik til Gengæld heller ikke fra Stemann nogen Indberetning om den store Brand; Meddelelsen herom maatte tilflyde Directionen gennem Rentekammeret.

Stemanns Godsadministration i Forbindelse med Tidernes Opgang for Landbruget bragte forbavsende hurtigt Sanering for Akademiet. I 1810 er hele Gælden afviklet, og der begyndte nu Aar for Aar en Kapitalopsparing. Til Stemanns Ærgrelse gik denne Opsamling af rede Penge ikke upaaagtet hen i København. Da Frederik VI i 1811 endelig bestemte Oprettelsen af Christiania Universitet, laa der for Regerin-

V. Topsøe

gen en bekvem Udvej til at skaffe Penge, og i den kgl. Resolution om Universitetets Oprettelse blev det derfor paalagt Akademiet hertil at yde et Tilskud paa 100.000 Rd.

Uheldigvis indtraf den store Akademibrand, inden dette Bidrag var betalt. Natten imellem den 10. og 11. Juni 1813 udbrød der pludselig Ild i Hovedbygningen, sandsynligvis i Østfløjen, idet en Feltpost, der kom ridende fra Ringsted, allerede ved Fjenneslev saa en voldsom Røg stige op. Han galopperede paa et Kvarter til Sorø og saa ved Slaglille den klare Lue slaa ud af Akademiets Tag. Han sprængte gennem Hovedgaden og alarmede den slumrende By. Hverken Akademiets Vægter eller Byens andre Vægttere syntes at have reageret, førend Feltposten alarmede. Ilden havde bredt sig med rasende Kraft og omspændte, da Stemann og hans Familie blev purret ud, hele Bygningens Tagetage.

Der var intet at stille op, og i den almindelige Forvirring lykkedes det kun ved stor Raadsnarhed af Fuldmægtig Harhoff at redde Amtes og Godskontorets Arkiver. Det var et smerteligt Tab, at intet derudover blev reddet; hele Bibliotheket paa ca. 10.000 Bind og Klosters gamle Arkiv gik op i Luer, ligesom Bygningens Beboere — hele Familien Stemann — mistede det meste af deres Indbo.

Om Brandens Opkomst lykkedes det ikke ved Brandforhørene at komme til Klarhed. Bygningen stod i det væsentlige ubeboet, men paa Lofterne, hvor Ilden maa være opstaaet, havde Jægerkorpset Munderingsdepot og Gymnastiksal og Apotekeren Lager af Urter. Et Rygte om, at Branden var paasat som en Hævnakt imod Stemann, som paa Brandstedet skal have udtalt sig med, at de dog ikke fik Ram paa ham ved denne Lejlighed, blev ikke bekræftet. Der blev ved disse Rygter sigtet til den fjendtlige Stemning, som i visse Godsejerkredse raadede imod Stemann for i for vid Udstrækning at have givet Bønderne Medhold i deres Klæ

Poul Christian Stemann

---

ger. Disse Rygter om Ildspaesættelse havde selvfølgelig intet paa sig.¹⁾ Forhørene viste imidlertid, at det havde skortet paa Tilsyn med de fornødne Sikkerhedsforanstaltninger. Heldigvis blev Kirken paa mærkelig Maade skaanet fra Flammerne.

Efter Branden fik Stemann anvist Embedsbolig i Forvalterboligen — en lang Eenetagesbygning, der laa paa det Sted, hvor den nuværende, i 1835 opførte Rektorbolig nu ligger.

Spørgsmaalet om Akademiets Genopførelse hang selvfølgelig sammen med Spørgsmaalet om, hvorledes Akademiet fremtidigt skulde indrettes. At Bestemmelsen herom trak ud, svarede til Stemanns Ønsker. Han vilde have yderligere Konsolidering, inden en ny Institution rejstes, og hertil brugte han Tiden, medens Overvejelserne stod paa i Universitetsdirectionen. Skulde det nye Akademi være et Universitet? Herom havde der været Tale baade efter Københavns Brand i 1795 og efter Bombardementet i 1807. Eller skulde Frederik II's Skole genopstaa eller det ridderlige Akademi fra Frederik V's Tid? Resultatet blev en Blanding af disse to sidstnævnte Ting, nemlig en Skole og Opdragelsesanstalt og i Forbindelse hermed et Akademi, der i tre Semestre skulde give de fra Skolen dimitterede Studenter en videregaaende Uddannelse som Forberedelse til Embedsexamen ved Universitetet.

I 1821 bestemtes, at Skolen og Opdragelsesanstalten ikke skulde afvente Akademibygnings Genopførelse, og for strax at faa Skolen sat i Gang købte Stemann 5 Gaarde i Byen, heriblandt »Güldencrones Gaard« (Regensen), der skulde rumme »Opdragelsesanstalten«, hvor Skolens Elever boede og blev bospist, medens Undervisningslokalerne fik til Huse i »Prinseboligen«, hvor der indrettedes fire Klasseværelser, en Forsamlingssal og Gymnastiksal, medens Stue-

¹⁾ F. C. Matthiessen: Sorø Akademis Brand, S. 25.

V. Topsøe

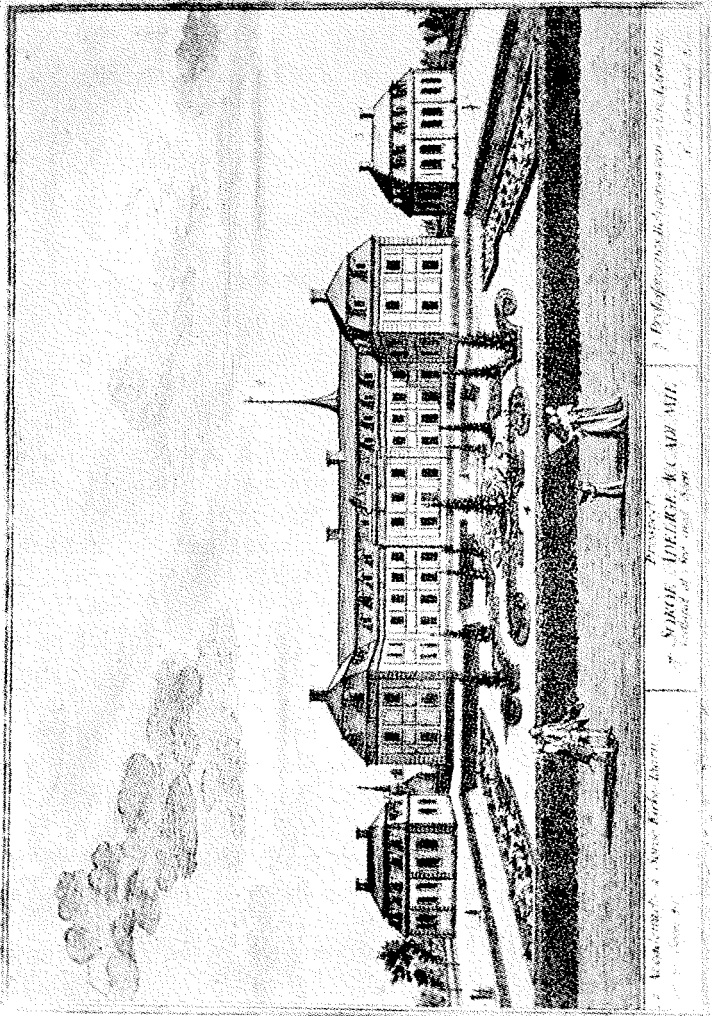
etagen blev indrettet til Lærerboliger. Ved at anlægge en Sti over Amtspladsen (foran det nuværende Raadhus), der dengang var Økonomihave, kunde Eleverne uden at komme paa Gaden gaa fra Regensen over til Skolen.

Den »Güldencrone«ske Gaard var, da Stemann købte den, ejet af General Güldencrone, der havde været Kommandant i Nyborg. At Generalen har været noget vidtløftig, derom vidner en Rebus om hans Navn, man lavede i Nyborg: »Mit første er en hollandsk Mynt; mit andet er en Konges Pynt; og ta'r Du hele Stadsen, saa har Du Nyborgs største Asen.«

I 1823 tog man fat paa Hovedbygningens Opførelse. Som Arkitekt antog Universitetsdirectionen Arkitekt Peder Malling, en Søn af Universitetsdirectionens Formand, den bekendte Ove Malling. Thuras smukke Barokstil, der endnu findes i Ingemanns og Molbechs Huse, blev afløst af en strængere klassisk Stil, og den gamle Sammenbygning med Kirken ophørte.

I Mellemtiden havde den nye Institution faaet sin Styrelse. Der oprettedes som Leder af Skole og Opdragelsesanstalt et Embede som »Director«, og hertil blev Rektor *Tauber* i Kolding udnævnt. Administrationen af Akademisgodset skulde midlertidigt være i Stemanns Haand og derfra overgaa til Universitetsdirectionen, der med de to Godsforvaltere direkte skulde administrere Godset. Ved *Taubers* Udnævnelse var to Mænd, der havde lige enevældige Tensdener, midlertidigt sat overfor hinanden i et uklart Kompe-tenceforhold, der ej heller forløb uden Rivninger. Men ej heller overfor Lærerne forstod *Tauber* at sætte sig i Respekt. Fra Lærerside var han — sikkert ikke med Urette — Genstand for Kritik, der førte til Intriger og Klager.

Stemanns Forhold overfor Akademiets Lærere var derimod præget af ikke blot Respekt for hans Dygtighed, men ogsaa af venskabelige Følelser for den Hjælpsomhed, han

Frederik den Femtes Akademi (Hovedfløjen).

V. Topsøe

---

kunde udvise. Hans Tørhed fornægtede sig heller ikke her. Morsom er saaledes Fru Ingemanns Henvendelse til ham om det nye Stakit, der skulde sættes om Ingemanns Hus, og om hvis Maling den poetisk anlagte Frue i et lille Vers til Stemann forlangte:

»Det lyseblaat skal være,
at det kan ligne Luft og Atmosfære.«

hvortil den mere jordbundne Stemann svarede:

»Nej, det stryges skal med Tjære,
at det kan holdbart være.«

Stemanns Tid i Sorø var nu ved at løbe ud. De senere Aar havde vist nedadgaaende Konjunkturer, men Akademiets Forpagtere og Fæstere havde dog paa Grund af den Konsolidering, den skrappe Godsadministration havde medført baade for dem og Godset, bedre end andre Steder kunnet ride Stormen af under den fortvivlede Pengemisère før og efter Bankerotten.

Ligesom Stemann under de opadgaaende Konjunkturer havde benyttet Lejligheden til at skille Godset af med ubekvemt liggende Ejendomme, saaledes benyttede han nu de faldende Ejendomspriser til for de opsamlede Kapitaler at erhverve Akademiet nye Gaarde.

Fra 1825 stammer saaledes Købet af Mörup og Nordruplund. Det første Gods blev ved Auktion med 40 Tdr. Htk. og 250 Tdr. Htk. Bøndergods, tilslaaet Akademiet for 40.000 Rd. Sølv, det sidstnævnte med 70 og 240 Tdr. Htk. for 52.000 Rd. Sølv.

Mörup blev købt paa Tvangsauktion uden Universitetsdirectionens Vidende og uden at nogen havde mindste Anelse om, at Akademiet var Liebhaber, idet Stemann

Poul Christian Stemann

mente, at Kendskabet hertil vilde skrue Budene i Vejret. Stemanns højre Haand i Godsforvaltningen, Godsforvalter S. K. Poulsen, havde imidlertid sat sig i Hovedet, at han vilde have Gaarden og blive Godsejer, men desuagtet lod Stemann Auktionen gaa sin Gang. Poulsen bød da, og da der blev budt 1., 2. og 3. Gang, bød ingen højere; men i samme Øjeblik traadte Stemanns Fortrolige, Byfoged Harhoff, hen til Poulsen og hviskede til ham: »Se i min Hat henne i Vinduet.« I Hatten laa en Seddel med Besked fra Stemann om, at Poulsen, hvis han købte Mörup, strax maatte fratræde sin Godsforvalterstilling. Meddelelsen gjorde ham saa nervøs, at Harhoff strax kunde give Overbud og faa Ejendommen tilslaaet.¹⁾

Ved Afgangen fra Stillingen, i hvilken Stemann i Realiteten havde været Overhofmester, men af Navn kun Inspector, bevidnede Director og samtlige Lærere i en fælles Skrivelse Stemann deres dybe Højagtelse og varme Taknemmelighed for hans utrættelige og vellykkede Bestræbelser for Akademiets Trivsel. Denne Tak, som rørte Stemann, var ikke ubegrundet. Han efterlod Godset med en Kasse til en Sølvværdi af ca. 400.000 Rd. til Trods for, at Hovedbygningens Opførelse havde kostet 291.000 Rd., og at Akademiet foruden til Christiania Universitet ogsaa til Frue Kirkes Genrejsning havde maattet yde 100.000 Rd. Akademiets Jordegods udgjorde ved Stemanns Fratræden 4.569 Tdr. Htk. og 6.000 Tdr. Land Skov.

Privat Godsejer.

Ved Siden af sine omfattende Embedsforretninger var Stemann ogsaa for egen Regning Godsejer. »Dønnerup«,

¹⁾ P. Hjorts Breve.

V. Topsøe

som han havde købt umiddelbart efter sit Ægteskab og selv drevet, solgte han 1800; han havde købt Ejendommen for 33.196 Rd. og solgte den for 30.000 Rd.

I 1805 købte han af General Castenschiold paa Store Frederikslund Valbygaard med Gods og et Stykke af Frederikslund Gods. Denne Ejendom tog han sig af med stor Iver, men den kostede ham ogsaa megen Bryderi. Der fandtes ingen Hovedbygning til Gaarden, men kun en tarvelig Økonomibygning, undergravet af Rotter, hvor Stemann i et Trisseværk under Loftet havde hængende sine Molsklæder, som han iførte sig under Ophold paa Gaarden. Senere lod han en beskeden Hovedbygning opføre, hvor han boede om Sommeren, og her fejrede han to af sine Døtres Giftermaal. Denne Ejendom beholdt han til 1846, da han solgte den til August Bech for $\frac{1}{2}$ Million Rd.

At Stemann havde økonomiske Vanskeligheder med Gaarden — navnlig efter at han havde taget Gaardens fjerneste Udmarker ind til Drift — ses deraf, at han i 1811 fik Tiladelse til af Akademiets Midler at optage et Laan i Gaarden paa 80.000 Rd., i 1824 yderligere paa 100.000 Rd.

Stemanns Dygtighed som Godsadministrator skulde ogsaa komme andre private Godser til Gode — saaledes de »Neergaardske Godser«, der paa Stemanns Tid omfattede Gyldeholm, Skovsgaard, Førslev, Gunderslevholm, Kastруп, Fuglebjerggaard og Fodbygaard paa Sjælland, Fuglsang og Priorskov paa Lolland og nogle Ejendomme i Jylland. Dengang var Etatsraad *Peter Johansen Neergaard* Godsernes Ejer, og han havde hørt til en af Stemanns uforsonligste Modstandere. Imidlertid var han under de fortvivlede Pengeforhold efter 1813, hvor alt vaklede og alle Beregninger kunde kuldcastes, kommet i svære økonomiske Vanskeligheder og maatte søge Hjælp. Stemann fik da nedsat en Opbudskommission med sig selv som Formand for at faa God-

Poul Christian Stemann

sernes Pengeforhold saneret. Denne Stemannske Kommission lykkedes det ved Nedskæringer af Driftsudgifterne og ved Opsigelse af Forpagtninger med urentable Afgifter at bringe Godserne paa Fode. Det i Aarbogen for 1915 S. 117 ff. aftrykte Brev fra den tidligere Forpagter paa Lyngbygaard, Hans Gram, viser, at det ikke var med blid Haand, at Stemann skar igennem og derved reddede Godserne.

Nævnes i denne Forbindelse maa ogsaa Forstanderskabet paa *Herlufsholm*. Da Stemann efter Kaas traadte til, var Stiftelsens Økonomi i en højest miserabel Forfatning. Kapitalen var opbrugt og en Gæld stiftet paa 50.000 Rdl. Stemann bragte disse Forhold fuldstændigt paa Fode ved at bruge Nedskæringskniven paa alle Omraader. Det økonomiske interesserede ham mere end Lærerne, der blev holdt paa lav Løn og fik beklippet deres Ferier, saaledes at han blandt Lærerne fik et Eftermæle som en ualmindelig stræng Forstander.¹⁾ For Eleverne viste han dog Interesse ved at gøre Forholdene mere hyggelige og hjemlige for dem.

Han naaede sit Maal som Forstander ved ved sin Afgang i 1851 at efterlade Skolen gældfri med en Kapital paa 70.000 Rdl.

Udnævnelse til Statsminister.

Den 22. Januar 1827 endte Stemann sin Løbebane som Amtmand. Justitsminister Kaas afgik ved Døden, og Frederik VI henvendte sig til Stemann og anmodede ham om at blive Kaas' Efterfølger som Justitsminister, Præsident for danske Kancelli og Geheimstatsminister. Kongens Opfordring om at modtage Posten gjorde det muligt for Stemann at stille sine Betingelser. Saaledes opnaede han, at Sønnen blev hans Efterfølger i Amtmandsembedet, og at han, ligesom Kaas havde været det, samtidig blev Forstander paa Herlufs-

¹⁾ H. J. Helms: Skovkloster og Herlufsholm, S. 47.

V. Topsøe

---

holm. Det fortælles, at han ogsaa stillede som Betingelse, at han fik Lov til at møde i Statsraadet, hvor Paaklædningen var Knæbenklæder, Silkestrømper og Sko med Spænder — paa Grund af sin Alder og Podagra med snørede Halvstøvler i det mindste saa store som gamle Mallings.¹⁾

Stemann greb Tøjlerne med Fasthed, og det var paa mange Maader nødvendigt. Krigstiden og Kapertiden, hvor store Gevinster kunde hentes hjem, og derefter Pengekrisen med de ofte Dag for Dag svingende Kurser havde forkvaklet Begreberne hos mange, og ogsaa Embedsstanden havde vist Tegn paa en ret udbredt Demoralisation. Perioden efter Krigene og Pengekrisen var rig paa Kasseangler og Bestikkelser, navnlig i Toldetaten, men iøvrigt ogsaa blandt Justitsens Embedsmænd, endda indenfor Kollegierne selv.

Som Justitsminister havde Kaas taget alt for lempeligt paa denne Demoralisation. Det gjorde Stemann ikke; han ønskede indenfor Embedsstanden at gennemføre Orden og Redelighed og slog derfor ned med fast Haand, hvor der var Tale om Bestikkelser og Kasseangler. For ham gjaldt det at indprente, at Statens Penge var Borgernes egne Penge, som Embedsmændene derfor maatte omgaas med yderste Forsigtighed. Efter omhyggelige Forberedelser i hans Kancelli gennemførtes derfor den lige op til vore Dage gældende strenge Kasseforordning af 8. Juli 1840, der paalagde Embedsmændene et ubetinget Ansvar for de Penge, de i Embedsmedfør havde med at gøre. En Følge af de mange Bedragerier, der havde fundet Sted ogsaa med Købstædernes Kasser, var, at Stemann henlagde Revisionen af Købstadsregnskaberne fra Kancelliet til Amtmanden som den, der var mere kendt med de lokale Forhold.

Perioden fra 1827 til 1848 prægedes iøvrigt indenfor Centraladministrationen af den Modsætning, der i mangt og

¹⁾ P. Hjorts Breve.

Poul Christian Stemann

---

meget prægede Kancelliets to mest betydende Medlemmer — Kancellipræsidenten *Stemann* paa den ene Side og den Deputerede *Ørsted* paa den anden Side, ofte hver repræsenterende sin Anskuelse overfor Tidens betydningsfulde Spørgsmaal. Begge var — i Modsætning til *Kaas*, der i sit Privatliv havde vist en vis Svaghed — af den alvorligste Samvittighedsfuldhed og strengeste Pligtopfyldenhed. *Ørsted* var ualmindelig rig paa Evner og af en enestaaende Kundskabsfylde og med et liberalt Livssyn, medens *Stemann* omvendt i sine senere Aar var yderst konservativ af Livsanskuelse, men paa den anden Side i Besiddelse af en praktisk Erfaring og et praktisk Greb paa Tingene, som var *Ørsted*s mere forsigtige Natur fremmed. I Selvstændighed — men ikke i Aandskultur — ragede *Stemann* over *Ørsted*.

Formelt set havde *Stemann* Overvægten, idet han som Gehejmestatsminister havde Sæde i Statsraadet, hvor Afgørelserne faldt, medens *Ørsted* først under den senere Konge blev egentlig Minister.

Forfatningsspørgsmaalet.

Modsætningerne viste sig i Forfatningsspørgsmaalet, hvor hver af de to Mænd kom til at repræsentere sin Fløj indenfor Kancelliet. I Henhold til Forbundsakten efter Nyskabelsen af det tyske Forbund skulde hvert enkelt til Forbundet hørende Land have en Stænderforfatning, og til Forbundet hørte Hertugdømmet Holsten. I dette Hertugdømme satte Julirevolutionen stærkt Røre for at faa dette Krav opfyldt, hvis Gennemførelse derfor blev af stor politisk Betydning. Men heraf maatte Følgen ogsaa blive en Stænderforfatning for Monarkiets øvrige Dele, hvorom stærke Røster ogsaa havde rejst sig i Hovedstadens liberale Kredse.

V. Topsøe

Stemann var imod Indrømmelser. Han var fast forankret i Kongeloven og ansaa det for stridende imod selve Enevældens Princip at indføre en raadgivende Institution, da Oprettelsen af en saadan paa Forhaand maatte anses som et Tilsagn om at følge de Raad, Institutionen gav. Kongen beordrede imidlertid Forslag hertil udarbejdet af en Komité indenfor Kancelliet. Ørsted gjorde sig her til Talsmand for kun at have een fælles Stænderforsamling og ønskede Valgret ogsaa for dem, der ikke var Ejendomsbesiddere, medens Stemmann holdt paa Besiddelse af Grundejendom som Valgbetingelse. Ogsaa Ørsteds Forslag om at give »Beneficiarer« — Sognepræster og akademisk uddannede — særlig Valgret bekæmpedes af Stemmann, der foretrak i Forsamlingerne at se jævnt forstandige Mænd og ikke særlig intelligente. Af nationale Grunde fastholdt Stemmann en Deling af Forsamlingerne i fire, saaledes at Jylland og Øerne fik hver sin Forsamling ligesom de to Hertugdømmer hver en.

Gennemførelsen af de nærmere Bestemmelser for de fire Stænderforsamlinger, som An. af 28. Maj 1831 indførte, og i Følge hvilken Stænderforsamlingerne skulde høres overfor enhver Lov, der havde Forandring i Undersaatternes personlige eller Ejendomsrettigheder eller i Skatter og offentlige Byrder til Følge — skulde først fastsættes efter, at en af Kongen udnævnt Forsamling henholdsvis for Hertugdømmerne og for Kongeriget havde været sammenkaldt og haft Lejlighed til at udtale sig.

Stemann førte Forsædet i den Forsamling af »oplyst« Mænd, der i den Anledning sammentraadte for Kongerigets Vedkommende paa Christiansborg den 9. Juni 1832. Stemmann fastslog her i sin Aabningstale, at Stændernes Virkeomraade var fastlagt ved selve Anordningen og »saaledes nu aldeles ikke Genstand for videre Forhandling i denne Forsamling«. Forsamlingen havde kun at drøfte Maaden, hvorpaa Med-

Poul Christian Stemann

lemmerne skulde vælges og Forretningsgangen i Forsamlingerne. Selvfølgelig rejste der sig — navnlig fra Hovedstadens Side — Kritik overfor Bestemmelsen om Grundejendom som Betingelse for Valgret og Valgbarhed, hvilken Bestemmelse jo navnlig i Byerne vilde udelukke mange fra Deltagelse i Valgene, men Stemann vilde ikke give efter, fordi det, »naar Tingene nøje og rigtigt analyseres, dog er Grundejerne, paa hvem omsider dog alle Statens Byrder falde tilbage«. Med Hensyn til Spørgsmaalet om Offentlighedens Adgang til Forsamlingerne udtalte Stemann, at der burde være saa liden Offentlighed som muligt; et Ønske fra udenforstaaende om at erfare, hvad der foregik, kunde kun hidledes af Nysgerrighed eller fra Lyst til at lade egen Visdom skinne. Navnlig fra *L. N. Hvidts* Side blev Stemanns Opfattelse kraftigt imødegaaet, men ved Afstemningen blev der Flertal for at udelukke Offentligheden, men at publicere Forhandlingerne i en særlig Stændertidende.

»Skrivefrækheden«.

Skarpere Modsætninger imellem Stemann og Ørsted kom frem, da det gjaldt Pressens Frihed — »Skrivefrækheden«, som Frederik VI kaldte den. Medens indtil Begyndelsen af 30erne Pressen ikke havde beskæftiget sig med Politik, blev Forholdet nu et andet, da »Københavnsposten« og »Fædrelandet« indledte sin Opposition mod Regeringen. »Fædrelandet« begyndte i 1834 med en Række Artikler, der fremsatte Ønsker om videregaaende Reforme end dem, Stænderanordningen havde givet. Skønt disse Artikler var affattede i en forsigtig Form, bl. a. som Citater af Montesquieu, med hvem Artiklens Forfatter erklærede sig enig, altererede de dog Kongen i en saadan Grad, at han forlangte Kancelliets Betænkning over, om Sagsanlæg skulde finde Sted. Indenfor

V. Topsøe

Kancelliet var der nærmest Stemning for at undlade dette, idet man jo dog ikke kunde anlægge Sag mod Montesquieu, og det i det hele var tvivlsomt, om Forordningen af 1799 om Trykkefriheden vilde kunne ramme. Men Stemmann gik med Styrke ind for, at Sag skulde anlægges, hvilket derpaa skete, idet Kongen samtidig anmodede den Komité, der havde forberedt Stænderordningen, om at afgive Betænkning om, hvorvidt indskrænkende Bestemmelser i Trykkefriheden ikke burde udstedes¹⁾.

Kongens Skridt satte Sindene i stærk Bevægelse og affødte den store Trykkefriheds-Adresse, der, underskrevet af en Række fremragende Mænd — navnlig indenfor Embedsstanden — i en overordentlig høflig Form bad Landet forskaanet for Indførelse af Censur. Adressen affødte det bekendte Svar af 26. Februar 1835: »Det har været Os uventet at se, at flere af Vore kære og tro Undersaatter have kunnet ansøge om, at ingen Forandring i Trykkefrihedsanordningen maa foretages; thi ligesom Vor landsfaderlige Opmærksomhed stedse har været henvendt paa at bidrage alt, hvad der stod i Vor kongelige Magt til at virke for Folkets og Statens Vel, saaledes kan heller ikke uden Vi alene være i Stand til at bedømme, hvad der er begges sande Gavn og Bedste, hvilket Vi ogsaa fremdeles med samme Iver og usvækkede Kærlighed til Vort Folk ville være betænkte paa at fremme.«

Affattelsen af det kongelige Svar, der vakte Opsigt, har været tillagt Stemmann, men skal i Virkeligheden skyldes en Koncipists Nedskrivning af Kongens eget Diktat.²⁾

Sagen skulde nu behandles i Kancellikomitéen, og her stødte den paa den mest afgørende Modstand hos Ørsted. Han holdt først og fremmest paa, at en Ændring i Fr. af 1799 maatte forelægges Stænderne som en Lov, der havde

¹⁾ M. Rubin, Fred. VI's Tid, S. 520 ff.

²⁾ Personalhistorisk Tidsskrift, 3. Række 6. Bind.

Poul Christian Stemann

Forandring i Undersaatternes personlige eller Ejendomsretligheder til Følge, men iøvrigt advarede han bestemt imod ethvert alvorligt Indgreb i Ytringsfriheden: »Regeringens og Folkets Hæder og det mest talende Bevis paa Kongens Tillid til sig selv og sit Folk.«

Attentatet var derved afværget, og i den anlagte Pressesag imod »Fædrelandet« faldt der Frifindelsesdom baade ved Hof- og Stadsretten og ved Højesteret.

Kongen og Stemann kunde imidlertid ikke slaa sig til Ro med dette Resultat, der jo ogsaa var en Underkendelse af den gennemførte Beslutning om Sagsanlægget. Da nu begge Domme havde udtalt, at »Fædrelandet«s Artikler i og for sig maatte misbilliges, men kun ikke kunde straffes, fordi der ingen Bestemmelse i Fr. af 1799 fandtes anvendelig paa dem, var der et Hul i Loven, som man kunde forsøge at faa stoppet. Et Forslag om, at Mangel paa »pligtskyldig Opmærksomhed« skulde kunne straffes med Bødestraf blev derpaa forelagt Stænderne i Forbindelse med nogle nye Bestemmelser, der mildnede de i Fr. af 1799 fastsatte strænge Straffe, og Forslaget blev trods megen Modstand i Forsamlingerne gennemført ved Plakat af 1837.

Ørsted sejrede endvidere over Stemann, da der blev Spørgsmaal om at give Embedsmændene Mundkurv paa¹⁾. Det var den »Blomske Affære«. Det blev ved Husundersøgelse(!) oplyst, at Gengivelsen i »Kjøbenhavnsposten« af en Skrivelse fra Toldinspektionen til Kommercekollegiet skyldtes Toldinspektør Blom. Dette foraarsagede først en alvorlig Næse til Blom og dernæst et Reskript fra Kongen til Kancelliet, hvorefter der skulde meddeles Embedsmændene Forbud imod i offentlige Blade eller Tidsskrifter at ytre sig om politiske Genstande eller Regeringsforanstaltninger. Ved Overtrædelse kunde de vente »uden videre Lovmaal« at blive afskedigede.

¹⁾ Rubin, Fred. VI's Tid, S. 536 ff.

V. Topsøe

Stemann støttede Udsendelsen af et saadant Forbud, idet efter hans Mening Embedsmændene som Statens Tjenere overhovedet ikke uden Ordre skulde udtale sig enten for eller imod Statens Sager. Ørsted tog til Genmæle overfor en saadan Deklassering af Embedsstanden og pegede paa, at Embedsmændene netop ofte ved at deltage i Debatten kunde gavne Staten ved at fremkomme med Oplysninger, man ellers vilde være foruden. Kongen bøjede sig for Ørsteds Mening og nøjedes med en af Ørsted affattet blidere Henvendelse til Embedsmændene om at vogte sig for Indiskretioner.

En morsom lille Affære¹⁾ med stort Efterspil viser ogsaa Modsætningen imellem Ørsted og Stemann. En af Kongens Adjutanter, Oberst Rømeling, der tillige var Chef for et af Livregimenterne, havde forløbet sig overfor en undergiven Løjtnant, hvilket foranledigede en Krigsretssag, der idømte Obersten en kortvarig Husarrest. Kongen vilde ikke have Affæren offentligt omtalt, og ved en hemmelig Kabinetsordre fik Censuren derfor Paalæg om, at der i Bladene intet maatte indrykkes om Sagen. Bladene vilde imidlertid ikke rette sig efter en efter deres Mening ulovligt tilblevet Kabinetsordre, hvis Ordlyd de ikke engang kendte, og optog derfor Meddelelse om Affæren, men de paagældende Numre blev da beslaglagt i Henhold til Ordren. Da Kancelliet maatte godkende Beslaglæggelsen, tog Trykkefrihedsselskabet til Orde i »Dansk Folkeblad« i en Artikel, hvor Bladet uden at omtale selve Sagen, stærkt kritiserede, at en saadan Kabinetsordre havde kunnet gives. Dette vakte Kongens Forbitrelse, og ved Reskript af 14. Marts 1838 forlangte han Kancelliets Betænkning over, hvorledes der skulde reageres overfor Trykkefrihedsselskabets Kritik.

Dette var selvfølgelig en højst ubehagelig Sag for Kancelliet. Ørsted udtalte sig da ogsaa i sit Votum ualmindeligt

¹⁾ Rubin, Fred. VI' Tid, S. 540 ff.

Poul Christian Stemann

---

skarpt imod, at der udtaltes Misbilligelse imod den frem-
 satte Kritik, idet den ved Kabinettsordren stedfundne Und-
 tagelse fra de almindelige Trykkefrihedslove havde vakt al-
 mindelig Bekymring hos Trykkefrihedens Venner og frem-
 kaldt Frygt for, at Trykkefriheden kunde tilintetgøres ved
 »lignende efterhaanden fremkommende eksceptionelle Be-
 stemmelser«. Stemann derimod fandt, at den i Bladet frem-
 førte Kritik fortjente den højeste Misbilligelse. Hvis Trykke-
 frihedsselskabet havde gjort sig den Ulejlighed at under-
 søge Sagen, vilde det have set, at Kongens Ordre kun angik
 enkelte Fakta og Personer, som Kongen fandt det utilraade-
 ligt at omtale i Dagbladene. Dette var en ren administrativ
 Foranstaltning, som man ikke kunde bringe ind under Tryk-
 kefrihedsforordningen, medmindre man vilde statuere, at det
 var Domstolene og ikke Kongen, der regerede. Sagens deli-
 kate Natur tilskyndede dog Stemann til at tilraade Varsom-
 hed — motiveret ved, at det drejede sig om retssindige Folk,
 der havde handlet i god Tro —, og efter Stemanns Forslag
 nøjedes Kongen da med »for denne Gang« at skaane Trykke-
 frihedsselskabet for Tilkendegivelse af Mishag. (Resolution
 af 26. Marts 1838).

Denne Kamp imod Pressen fortsatte Frederik VI's Tid ud
 og ind i Christian VIII's med stadige Beslaglæggelser og
 Sagsanlæg ved Domstolene, indtil de nationale Rørelser paa-
 kaldte Interessen; paa Christian VIII's personlige Initiativ
 blev der da (ved Pl. af 3. Juni 1846) gennemført en Række
 Lempelser i Trykkefrihedsanordningen, hvorved Pressestri-
 den tabte sin Kraft.

Ørsteds liberale Indstilling saavel i Stænderforsamlingerne,
 for hvilke han var kgl. Kommissarius baade i Roskilde og
 Viborg, som i Pressesagerne gjorde ham overordentlig po-
 pulær. I den første Stænderforsamlings Slutningsmøde i Ros-
 kilde udtalte Præsidenten den almindelige Hyldest til ham

V. Topsøe

---

i en Tale, der endte med de smukke Ord: »Man siger næppe for meget, naar man ytrer, at Kongen ved at sende os denne Mand anden Gang skænkede os Institutionen.« Landet over holdtes der Fester for ham.

Stemann gjaldt derimod for Reaktionens Mand, og navnlig efter hans Holdning overfor Pressefriheden kom det til Demonstrationer imod ham. Der skete i Marts 1835 Optøjer uden for hans Bolig i Badstuestræde; Politiet maatte paa trouillere og Ørsted holde en advarende Tale til de i Demonstrationerne deltagende Studenter. Ved hans Datters Bryllup blev der ved Demonstrationerne indjaget Naboerne en saadan Frygt, at de ikke turde illuminere for Brudefolkene. Paa Stemann selv skal Demonstrationerne ikke have gjort Indtryk; hans Stilling i de ovenfor nævnte Pressesager synes heller ikke paavirket deraf.

De nationale Spørgsmaal.

Stemningen skulde imidlertid vende sig, da de store nationale Spørgsmaal kom til at beherske Sindene baade i Kongeriget og i Hertugdømmerne. Dette fik sit Udtryk, da Hjorth Lorenzen den 11. November 1842 i den slesvigske Stænderforsamling tog Ordet paa Dansk og vedblev at tale Dansk. Da skete en Vækkelse, der brød igennem alle Partispørgsmaal.

I den Viborgske Stænderforsamling¹⁾ havde det store Flerstal just vedtaget en Henvendelse til Christian VIII om at opgive Kongeloven og indføre Repræsentationens Medvirken ved Statsmagts Udøvelse. Da kom Efterretningen om Hjorth Lorenzen midt i Forhandlingerne og medførte det Skred, at Forsamlingen efter stormfulde Forhandlinger op-

¹⁾ A. D. Jørgensen, Danmarkshistorie 1814—64, S. 312.

Poul Christian Stemann

---

fordrede Kongen til at bruge netop sin Enevoldsmagt overfor dem, der vilde knægte det danske Sprogs Ret.¹⁾

Ørsted, der stod i Forsamlingen som kgl. Kommissarius, stod uforstaaende overfor dette Omslag; han stod med sin vidt svævende Aand fremmed overfor de nationale Rørelser, der satte Skel imellem Monarkiets forskellige Dele. Stemningen vendte sig fra ham, og den Popularitet, han tidligere havde mødt, fik sit Knæk.

Anderledes var Stemanns Stilling; han modtog Hjorth Lorenzen med Hjærtelighed, da han kom til København, støttede ham personligt og stillede sig bag ham ved Sagens Behandling i Statsraadet. Stemann stod her sammen med Kongen og A. V. Moltke om at hævde det danske Sprogs Ret, medens Ørsted og Udenrigsministeren (H. Criminil) ængstedes for at indføre nogen Forandring i den hidtidige Forretningsgang, hvorefter der i den slesvigske Ständerforsamling havde været talt paa tysk.

Det var ogsaa Stemann, der tog Initiativ til, at det kongelige aabne Brev om Arvefølgen i Monarkiets forskellige Dele af 8. Juli 1846 blev udsendt. Som bekendt var det fra slesvigholstensk Side gjort gældende, at Indlemmelsen af Slesvig i 1721 ikke var en Indlemmelse i den danske Krone, saaledes at Kongelovens Arvefølge ogsaa maatte gælde i dette Hertugdømme. Nu blev der i afdøde Statsminister Möstings Efterladenskaber af Stemanns Nevø fundet de originale Dokumenter vedrørende Begivenhederne i 1721; Nevøen har skildret den Begejstring, hvormed Stemann modtog disse Papirer, der med Sikkerhed godtgjorde Berettigelsen af den danske Opfattelse. Stemann fik da Kongen overtalt til at faa Arvespørgsmaalet officielt fastslaaet. Efter at en nærmere Undersøgelse havde fundet Sted i en af Kongen nedsat Kommission, blev Spørgsmaalet behandlet i et Statsraad paa Sorø

¹⁾ A. D. Jørgensen, Danmarkshistorie 1814—64, S. 312.

V. Topsøe

---

genfri, der varede i 5 Dage, hvor Kongen efter lange Debatter endelig fik tilvejebragt Enighed om — som af Stemmann foreslaaet — i et kongeligt aabent Brev at fastslaa Danmarks utvivlsomme Ret til Slesvig, medens det samtidig udtales, at der herskede Uvished om Arvefølgen i visse Dele af Holsten, men at Kongens Bestræbelser uafsladeligt vilde være rettede paa at sikre Monarkiets Sammenhold.

Brevet blev modtaget med Tilslutning af hele den danske Befolkning, men vakte Harmes og Misfornøjelse iblandt Slesvigholstenerne. Naar man bagefter saa, hvorledes Stemningen i hele Tyskland kunde piskes op mod Danmark paa Grund af denne Manifestation af det danske Standpunkt, forstaar man de Betænkeligheder, som ogsaa fra Ørstedes Side i Statsraadet blev fremført imod Brevets Offentliggørelse; ogsaa de usikre Udtalelser om Holstens Stilling maatte fra en Helstats Synspunkt fremkalde Ængstelse. Men Stemmanns uforfærdede Urokkelighed drev Sagen igennem — og her havde han Støtte hos alle dansksindede, der ønskede et kraftigt Svar paa de slesvig-holstenske Udæskninger.

Afgang som Statsminister.

Stemmanns Ministertid sluttede brat. 20. Januar 1848 døde Christian VIII, og det faldt i Stemmanns Lod at udraabe Frederik VII til Konge fra Christiansborg Slotsbalkon. Ved den Lejlighed paadrog han sig et heftigt Anfald af Podagra, saaledes at han i flere Maaneder maatte holde Sengen. Han kom derfor ikke til at deltage i Statsraadets Beslutninger efter Tronskiftet.

Som en Forberedelse imod det truende Oprør havde han allerede i Statsraadet i den afdøde Konges Tid foreslaaet, at man forlagde Tropper fra Kongeriget til Holsten, men Ør-

Poul Christian Stemann

---

sted havde imødegaaet dette. Efter en Tradition¹⁾ i den Stemmannske Familie skal Stemann i den Anledning have svaret Ørsted: »Deres Ekscellence er en Hosekone. Undskyld Deres Majestæt.« Forslaget blev ikke vedtaget, men Stemann fremsatte det paany skriftligt i Begyndelsen af Marts overfor det nye Statsraad uden dog at opnaa andet Resultat. Dette blev hans sidste Skridt som Minister.

Inden Martsbegivenhederne udviklede sig, var Stemann afgaaet (2. Marts 1848); han var da 84 Aar. Han beholdt Stillingen som Forstander for Herlufsholm, som han beklædte indtil 1851, og blev ved Afskeden som Statsminister udnævnt til Overkammerherre. Elefantordenen havde han tidligere faaet.

Stemanns politiske Løbebane endte da ligesom Faderens; Epoken var afsluttet samtidig med Udløbet af hans Minister-tid. Han hørte nu en svunden Tid til. Han vilde bevare Enevælden længst muligt og forskaane den for ethvert Angreb. Oprindelig havde han ikke været i den Grad hildet; medens han som ung Højesteretsdommer voterede i Højesteret, havde han, hvad der ikke var uden Risiko for hans Fremtid som Embedsmand, stemt for Frifindelse i Sagen imod Vækkeren, jvf. foran, men med Aarene tiltog hans Konservatisme. Han selv betragtede denne Udvikling som en naturlig Konsekvens af den med Alderen vundne større Modenhed. Overfor en Kreds Studenter, der indbød ham til en Mindefest for Frederik VI, udtalte han²⁾: »Ser De, mine Herrer, min Ungdom og Studentertid faldt i den franske Revolutionstid, og jeg kan forsikre Dem, at jeg den Gang var en nok saa écervelé (radikal), som de unge Herrer er nu til Dags, men *alt saadant fortager sig med Alderen.*«

Men Tiden var med hastige og sikre Skridt gaet i den

1) Rosenørn, Personallistorisk Tidsskrift, 3. Rk., 6. Bd.

2) Rubin, Fred. V's Tid, S. 245.

V. Topsøe

---

modsatte Retning. Christian VIII havde fortjent at have en blidere Mand ved sin Side og en Raadgiver, der i højere Grad forstod, hvad der bevægede sig i Folket. Stemann var og blev Frederik VI's Mand.

Og dog kan det ikke nægtes, at de store kommunale Forfatningslove, der gennemførtes af hans Kancelli, og hvorved det kommunale Selvstyre blev grundlagt i Landkommunerne, var af en liberal Støbning og svarede til Tidens Krav. Men naar det gjaldt Enevælden, var hans Syn begrænset. Derfor stod han højest som Fagminister og endnu højere som Amtmand. Hans Samvittighedsfuldhed og Pligttrøskab, hans store Dygtighed og Kendskab til praktiske Forhold gjorde ham til en fremragende Minister paa det faglige Omraade og til en af de dygtigste Amtmænd, vort Land har haft. Men hans store Selvsikkerhed og det noget arrogante i hans Væsen gjorde ham ikke til en afholdt Embedsmand; populær var vel iøvrigt noget af det, Stemann allermindst ønskede at blive. Uden Persons Anseelse forfulgte han, hvad der var Lov og Ret; hvad han ansaa for Fædrelandets Vel, gik for ham over alt, og for det kæmpede han uforfærdet.

Af de to vedføjede Portrætter af Poul Christian Stemann viser det første ham som Amtmand i hans bedste Aar; det andet er fra hans Ministertid, og baade Magt og Myndighed har her faaet et talende Udtryk. Han var ret lille og tæt. Han havde som ung ivrigt dyrket Ridekunsten og drevet det til ved kgl. Processioner at ride »Springeren« eller »Dandseren« fra Kongens Stald. Ogsaa i Sorø færdedes han til Hest, men opgav med Aarene Ridningen. Hans Ridehest gik nu paa Græs og brækkede sit Ben i Tøjret; men Hesten blev udnyttet til det sidste og en Steg af den serveret til en Diner¹⁾ for at modarbejde Folks Utilbøjelighed til at spise Hestekød. Da ogsaa Jagten blev opgivet, blev Stemann med

¹⁾ Personallistorisk Tidsskrift, 3. Rk., 6. Bd., S. 28.

Poul Christian Stemann

Statsminister P. C. Stemann.

V. Topsøe

Aarene svær. Peter Hjort fortæller, at han i et Selskab hos Stemann i Sorø sad ved Siden af Gehejmeraad *Kjærulf* — Stemanns senere Medarbejder i Kancelliet — og kom til at tale med ham om deres Værts mærkelige Fasthed; *Kjærulf* svarede da Hjorth: »Ja, De kan tro, han er skam en god lille Knort.«

Familien.

Med Hustru og Børn levede han et lykkeligt Familieliv, trofast og kærlig overfor Hustru, Børn og Børnebørn. Den 21. Mai 1848 fejrede han Diamantbryllup. Af Børn havde han 5 Døtre og en Søn. Den ene af Døtrene blev gift med Oberst *Rosenørn*, der efter Grevinde Dannemands Død købte det »Dannemandske Hus« i Søgade, der 1847 købtes af Akademiet. Den yngste Datter, Christine Louise, f. 1807, blev 1835 gift med Kammerherre *Bruun de Neergaard* til Svendstrup, men døde allerede 1837, hvorefter *Bruun de Neergaard* ægtede den næstældste Datter, Petronella, f. 1804, men efter kun eet Aars Forløb afgik ogsaa hun ved Døden efter en svær Fødsel.

Til hendes Bryllup skrev Ingemann en Sang, der blev sunget ved Bryllupsfesten paa Valbygaard, og Aaret efter, ved hendes Død, skrev han det smukke Digt »Aaret efter« om Svalen, der kom, og Svalen, der flyede. »Hun, der intet Ord har vraget, der fra Hjertet kom, — hun, som trøstede dem, der klaged, hjalp saa mild og from,« — maa have staaet Digteren nær og fængslet ham ogsaa ved sin Sang. Under hendes Portræt satte Ingemann nemlig følgende Linier:

»Et Tonedyb i hendes Sjæl sig rørte,
Hun helt var Sjæl, naar Tonedybets klang;
Kun den har hende set, som hende hørte.
End taler til os hendes Aand i Sang.«

Poul Christian Stemann

To af Døtrene døde ugift. Den ældste af dem styrede Stemanns Hus efter Fru Stemanns Død i 1850; men da ogsaa hun døde (1853), levede den gamle Gehejmerraad alene med en Husholderske og en Tjener, ventende Døden, med sin Ligkiste Magen til Datterens, staaende rede i et Sideværelse.

Et halvt Aar efter sin 90 Aars Fødselsdag døde han den 14. April 1854. Han begravedes ved Siden af sin Hustru paa Herlufsholm.

Sønnen, *Christian Ludvig Stemann*, f. 1791, blev Amtmand i Sorø efter Faderen; her sad han i 20 Aar til 1847, da han forflyttedes til Aalborg som Stiftamtmand; han blev her Ejer af Herregaarden Store Ristrup, som han efterlod til sin Søn, Godsejer, Kammerherre J. A. Stemann, med hvem Poul Christian Stemanns Linie uddøde. En Sidelinie blomstrer derimod stadig.